

Listy

Ročník 32
Cena 30 Kč / 1,20 €

1-2
2025

SLOVÁKOV A ČECHOV, ktorí chcú o sebe vedieť viac



• Igor Otčenáš – Prekonávať bariéry v chápaní súčasného umenia • Peter Cabadaj – Expresionista európskeho kalibru A. P. Weisz-Kubínčan • Anna Sláviková – Zuzana Šebestová: Milujem svoju rodinu aj svoju prácu • Igor Otčenáš – Slovenská a česká knižnica • Peter Kozma – Úspechy moderných technológií v roku 2024 • Ľuboslav Moza – Mať talent • Petr Kuneš – V Českej televízi lze najít skvělé pořady • Vladimír Dubeň – Katovice mesto budúcnosti • Príloha Študentské listy – Agáta Maliarová, Zuzana Zemanová – Pavol Jozef Folkman • Nina Holeštiaková a Zina Marunová – Srbské tradície očami pamätníčky •

Výber zo slovenských programov na február a marec 2025

Programy DOMUS SM v ČR, z.s.,
a Slovenského inštitútu

23. 1. – 13. 3. 2025

Slovenský inštitút, Hyberská 1

Soil not Oil. Výstava slovenských výtvarníkov,
viď pozvánka.

12. 2. 2025 18 hod.

Slovenský inštitút, Hyberská 1

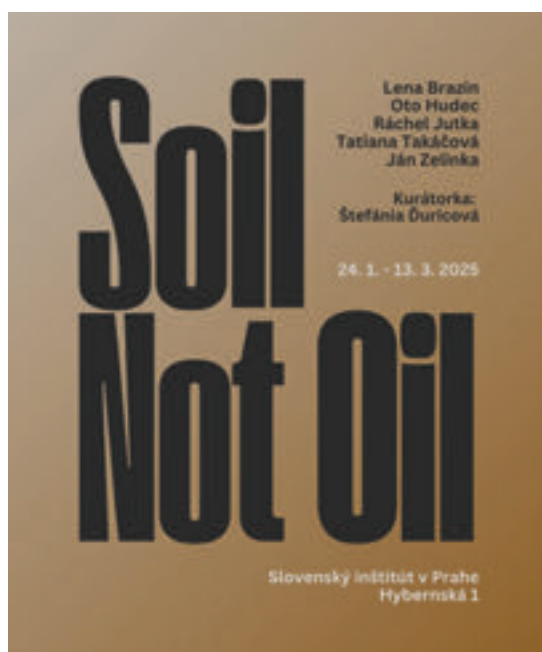
FOKUS na súčasnú slovenskú literatúru,
viď pozvánka.

15. 2. 2025 17 hod.

Galerie DNM, Vocelova 602/3

Vernisáž výstavy Kláry Kašparové Fandíme rybám,
viď pozvánka.

Prípravil DOMUS SM v ČR, z. s. vďaka podpore MK ČR
a Magistrátu hl. m. Prahy.



20. 2. 2025 17 hod.

Gymnázium Bruntál

Podvečer pro pamětníky s prezentací Anežky Vrbové a Kláry Vokálové Z východního Slovenska až do slezského Bruntálu

Obě autorky obdržely za výklad a prezentaci I. místo na Pražské mezinárodní konferenci slovenských a českých středoškoláků k výročí 17. listopadu.

26. 2. 2025 18 hod.

Slovenský inštitút, Hyberská 1

Andy Warhol – americký sen

Film, vstup zdarma.

26.–27. 2. 2025 14 hod.

Gymnázium Broumov

Národnostné menšiny v ČR od roku 1948 do roku 1960

Výklady s besedou a exkurzia pre žiakov gymnázia.

Prípravili PhDr. Helena Nosková, CSc. a Mgr. Šárka Rambousková, vďaka podpore MŠMT v ČR.

5. 3. 2025 17 hod.

DNM, Vocelova 602/3

Podvečer o ľudových tradíciách Fašiangy, Masopust, Faschung, Maslenica a sviatky žien

Prípravili DOMUS SM v ČR, z. s. a ANM vďaka podpore MK ČR a Magistrátu hl. m. Prahy.

20. 3. 2025 17 hod.

DNM, Vocelova 602/3, knihovna

Podvečer so slovenskými knihami

Prípravil DOMUS SM v ČR vďaka podpore MK ČR a Magistrátu hl. m. Prahy.

Uvedené programy pripravené DOMUS SM v ČR sa uskutočnia vďaka finančnej podpore MK ČR, Magistrátu hl. m. Prahy a MŠMT v ČR, ktorú udelili projektom DOMUS SM v ČR.

Úřad vlády České republiky



Domus
SLOVENSKO V ČESKÉ REPUBLICE

PRAHA
PRAHA
PRAHA
PRAHA

MINISTERSTVO
KULTURY

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ
MLÁDEŽI A TĚLOVÝCHOVY

ÚRAD
PRE SLOVÁKOV
ŽIJÚCICH
V ZAHRAŇICI



Slovo redaktora

Vážení a milí čitatelia, práve ste dostali čísla 1–2 a 3 v jednej zásielke. Je to spôsobené nedostatkom finančných prostriedkov v prvej štvrtine roka. Navyše opäť zdražilo poštovné, na ktoré nedostávame príspevky. Ale hľadáme iné cesty, napr. iného lacnejšieho doručovateľa. Listy 1–2 boli do tlače pripravené 5. februára a zavesené na webové stránky www.klubsk.net, kde najnovšie čísla záujemci nájdu pod Aktualitami. Od č. 4 už budú Listy chodiť do schránok pravidelne v prvej polovici mesiaca. Preto aj mesačný program začína



Ilustrácia: Dominika Sládková Paštéková

od 15. každého mesiaca do 15. mesiaca nasledujúceho. Dvojčíslo 1–2 je orientované na oblasť Žilinského kraja. Prispeli k tomu nielen rozšírené Študentské listy, z ktorých v I. časti je publikovaná víťazná práca kategórie mladších žiačok z Pražskej medzinárodnej konferencie. V II. časti je štúdia, ktorá vznikla mimo konferenciu ako ohlas na knihu režiséra dokumentaristu Karola Wilda *Rozevřená minulost*. Tento slovenský autor, člen KSK, napísal knihu v češtine a vydal ju vlastným nákladom v roku 2021. DOMUS SM v ČR ju na želanie Karola Wilda prezentoval v DNМ. Písal ju po česky, pretože od roku 1956 žil a študoval v Prahe, pracoval v Prahe, kde bol aj politicky postihovaný, vylúčený zo štúdia i zamestnania. Jeho rodina pochádzala zo Žiliny, kde jej členovia patrili pred februárovým prevratom k významným osobnostiam mesta. Preto študenti napísali túto prácu.

Rozhovor s riaditeľkou Považskej galérie umenia v Žiline možno osloví aj „Nežilínčanov“. V galérii sa uskutočnilo veľa významných výstav, impozantná je jej budova na námestí i expozícia venovaná miestnemu rodákovi Vincentovi Hložníkovi.

Aj článok *Expresionista európskeho kalibru A. P. Weisz-Kubínčan* patrí do žilinského okruhu významných osobností s tragickým osudom. V Listoch sme ich uverejnili viaceru, nie všetky so smutným koncom. Na prianie čitateľov uverejníme ďalšie.

Príjemné čítanie žela *Helena Nosková*, január 2025

OBSAH

Prekonávať bariéry v chápaní súčasného umenia 2

Igor Otčenáš

Expresionista európskeho kalibru A. P. Weisz-Kubínčan 5

Peter Cabada

Zuzana Šebestová: Milujem svoju rodinu aj svoju prácu 8

Anna Sláviková

Slovenská a česká knižnica 10

Igor Otčenáš

Úspechy moderných technológií v roku 2024..... 12

Peter Kozma

Mať talent 14

Luboslav Moza

V Českej televízi lže najít skvělé pořady 17

Petr Kuneš

Katovice mesto budúcnosti..... 18

Vladimír Dubeň

Príloha Študentské listy 21

Pavol Jozef Folkman

Agáta Maliarová, Zuzana Zemanová

Srbské tradície očami pamätníčky

Nina Holeštiaková, Zina Marunová

Listy Slovákov a Čechov, ktorí chcú o sebe vedieť viac

Vydáva: Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR v spolupráci s Klubom slovenskej kultúry a Slovensko-českou spoločnosťou
• Sídlo redakcie: Vocelova 602/3, 120 00 Praha 2 • Číslo 1–2/2025 pripravili: šéfredaktorka PhDr. Helena Nosková, CSc., tel.: 603 824 370, zodpovedný redaktor a grafická úprava Milan Šmíd, tel. 604 545 555, redakcia – Eva Belzová, Ing. Eva Zajíčková, CSc. • Výtvarná spolupráca: Dominika Sládková Paštéková • Redakčný kruh: Miroslav Brocko, Mgr. Martin Guzi, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., PhDr. Radovan Čaplovič, Toňa Revajová • E-maily: noskova@usd.cas.cz, listy@franklin.cz • Rozširuje DOMUS SM v ČR, Klub slovenskej kultúry a Česká pošta, s.p. • Internetovú verziu nájdete: www.klubsk.net • LISTY vychádzajú vďaka podpore MK ČR a ÚSZZ SR • DTP: Studio Franklin • Tlač: Tiskárna Triangl • Do tlače odovzdané 6. 2. 2025 • Registrácia vydavateľa časopisu LISTY – Dokumentační a muzejní středisko slovenské menšiny v ČR: MK ČR E 6584 • ISSN 1213–0249 • Cena jedného výtlačku je 30 Kč/1,20 € • Ročné predplatné 120 Kč prijíma Dokumentačné a múzejné stredisko slovenskej menšiny v ČR a KSK na adrese redakcie a číse účtu 43-4323110237/0100 • Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú • Akékoľvek rozširovanie celku aj častí textov v elektronickej alebo v papierovej verzii podlieha schváleniu vedenia DOMUS SM v ČR a KSK • Foto na titulnej stránke: Štefan Černý: Domov (Sokolovsko)

Prekonávať bariéry v chápaní súčasného umenia



Mira Sikorová-Putišová

Považská galéria umenia v Žiline je významná regionálna kultúrna inštitúcia s celoslovenským dosahom. Zameriava sa na prezentáciu moderného a súčasného výtvarného umenia. Bola založená v roku 1976 a odvtedy zohráva dôležitú úlohu v podpore slovenských aj medzinárodných umelcov a projektov. Nachádza sa v historickej budove v centre Žiliny a jej priestory zahŕňajú aj stále expozície a priestory na dočasné výstavy. Okrem výstav sa galéria venuje aj publikačnej činnosti a správe zbierok umenia, ktoré dokumentujú vývoj slovenského výtvarného prejavu s dôrazom na regionálne súvislosti. Galériu vedie od roku 2021 popredná slovenská kunsthistorička a kurátorka Mira Sikorová-Putišová.

Patrite k silnej generácii kunsthistorikov, ktorí v súčasnej dobe významným spôsobom spoluformujú prezentačnú podobu slovenského výtvarného umenia. Je vznik takejto generácie historickou náhodou, alebo výsledkom nejakého systematického vzdelávacieho procesu?

To je ťažko povedať, ale faktom je, že v tejto chvíli naozaj viacero mojich spolužiakov pôsobí na dôležitých postoch v galériách po celom Slovensku, z ktorých je možné ovplyvňovať to, čo nazývate prezentačná podoba slovenského výtvarného umenia. Napríklad Richard Gregor je riaditeľom Liptovskej galérie Petra Michala Bohúňa, riaditeľom Záhorskej galérie v Senici je Roman Popelár, Viera Levitt bola riaditeľkou Galérie Jána Koniarka, Adriana Čeledová pracovala v Nitrianskej galérii, to je polovica nášho ročníka z katedry Dejín umenia a kultúry na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity. Sme absolventmi ročníka 1998/99 a mali sme aj trochu šťastia, že na začiatku milénia vzniklo akési vákuum v tejto oblasti, a tak sme mohli robiť naozaj to, čo sme vyštudovali.

Čo vás okrem školy spájalo?

Mali sme veľmi silný pocit, že chceme byť iní. Chceli sme sa presadiť, hlavne v porovnaní s kolegami, ktorí študovali dejiny umenia na FFUK v Bratislave. U mňa to súviselo aj s tým, že som sa venovala pomerne zvláštnej téme – expresívnym tendenciám v ume- ní druhej polovice 20. storočia. To vychádzalo z mojej diplomovej práce, ktorú som robila pod vedením Zuzany Bartošovej.

Ktorý svoj výstavný projekt považujete za kľúčový v prvej etape svojho odborného pôsobenia v prezentácii a interpretácii slovenského výtvarného umenia?

Na základe svojej diplomovky som dostala šancu urobiť výstavnú kolekciu moderného a súčasného slovenského umenia v širokom oblúku, povedzme od Vincenta Hložníka až po Petra Meluzina, čo bolo mojím spôsobom ak nie originálne, tak netradičné prepojenie. Tá výstava bola premiérovaná v Nitrianskej galérii, kde zaujala vtedajšieho riaditeľa PGU v Žiline Milana Mazúra.



Marek Kvetan – Fake It Till You Make It



Stála expozícia diela Vincenta Hložníka

Ten mi ponúkol najprv možnosť túto výstavu realizovať v Žiline a potom mi ponúkol aj miesto kurátorky. To som prijala, a tak som s PGU v Žiline spojená už viac ako dvadsať rokov. Ani sama neviem, či je to cnosť, alebo čo...

Zriaďovateľom PGU je Žilinský samosprávny kraj. Častým problémom medzi zriaďovateľmi a jeho inštitúciami je snaha zasahovať do ich chodu. Máte s tým nejaké skúsenosti?

Žiadne negatívne. A to platí, verím, aj pre ďalšie galérie v zriaďovateľskej pôsobnosti ŽSK. Žilinský kraj má najviac kultúrnych organizácií ako zriaďovateľ. Voči našej galérii nemá iný vzťah, ako k iným. Všetko je určené zákonom a v neposlednom rade aj financiami. Čo je pre mňa najdôležitejšie, nikto nám do výstavného plánu nezasahuje. My zase rešpektujeme, že je to verejný priestor, ktorý funguje vo svojom kontexte a má svoju tradíciu, takže sa to snažíme vo výstavnom pláne zohľadniť. Rovnako spolupracujeme s partnerskými galériami v rámci kraja aj v rámci Slovenska a Čiech. Rozumieme si navzájom, momentálne je medzi riaditeľmi v Žilinskom kraji dobré generačné nastavenie. Snažíme sa robiť čo najviac takýchto výstav, predchádza im výskum. Oravská galéria má zbierky, ktoré siahajú až do stredoveku, Liptovská galéria je na tom obdobne a v PGU je zbierka sústredená viac na kresbu 20. a 21. storočia a súčasné umenie, resp. umenie 2. polovice 20. storočia. Snažíme sa kooperovať a priateľsky si konkurovať a hlavne vyslať signál zriaďovateľovi, že zbierky galérií znamenajú ohromné kultúrne bohatstvo. V žiadnom inom

kraji to nie je také rozvrstvené, čo je naša výhoda. Chystáme publikáciu s prezentáciou dvesto najdôležitejších diel, ktoré má župa v zbierkach. Každý riaditeľ galérie vybral 40 diel a diela budú radené chronologicky. Budú to také regionálne dejiny umenia. Veľmi sa na tento projekt teším, dúfam, že nám vyjde.

Ako je to so vzťahom vašej galérie k štátu?

Doposiaľ sme čerpali financie na väčšinu projektov cez štátny Fond na podporu umenia, ale v danej situácii, keď dochádza k takým brutálnym zásahom do jeho fungovania, je to otáznne. Ako viete, takmer všetky kraje v zastúpení svojich županov podpísali protestné prehlásenie, pretože si uvedomujú, že bez štátnej finančnej pomoci kraje odborné aktivity vo svojich kultúrnych inštitúciách neutiahnu, resp. budú ich musieť zredukovať na minimum. Protest proti tomu, čo sa na fonde deje, podpísali takmer všetci župani, teda aj náš zriaďovateľ. Pre nás je to životne dôležitý finančný zdroj, čo si uvedomujú aj samosprávy. Ak sa niečo nezmení, hrozí pokles kvality našej práce, aj keď nechcem byť zlým prorokom. Aj keď si v princípe myslím, že argument o peniazoch nemôže byť tým najdôležitejším, v tomto prípade je to realita. Už len v tom zmysle, že FPU podporil drvivú väčšinu akvizícií, ktoré máme vo svojich zbierkach. Zriaďovateľ nám nemôže poskytnúť nejaké veľkorysé prostriedky na nákup diel. Okrem toho spolufinancovanie podporovaných odborných projektov narastá, v prípade akvizícií je to dnes už 30 %.



Považská galéria umenia Žilina



Veronika Ronaiova, *Malé túžby*, 2018, *nájdene umelecké dielo*
Juliana Filu – *Malé túžby*, 1966

Galéria bude v roku 2026 oslavovať 50. výročie svojho vzniku. Mohli by ste nám priblížiť trochu jej históriu?

Galéria síce vznikla rozhodnutím zhora, ale jej profiláciu nechali na odbornú obec, v tomto prípade to bola významná slovenská kunsthistorička Dana Doricová. Vďaka nej bol postavený základný koncept galérie s akcentom na prezentáciu kresby. Okrem iného aj preto, lebo to bola možnosť vystavovať aj autorov z neoficiálnej či polooficiálnej výtvarnej scény. Kresba je vo svojej podstate skromné médium, nie je to maľba či socha, preto sa v minimálnej miere využívala ako ideologický nástroj. Dana Doricová v roku 1979 urobila bienále Celoslovenská výstava kresby, ktoré sa na pôde PGU organizovalo až do roku 1992. Vďaka tomu máme pomerne rozsiahlu zbierku kresby, vrátane zastúpenia autorov, ktorí vystavovať nemohli, resp. ich možnosti boli veľmi obmedzené, napr. Juraj Bartusz, Rudolf Sikora, Július Koller, Jozef Jankovič... Ako významný výstavný projekt sa prakticky od vzniku PGU realizovalo aj trienále EKOPLAGÁT – výstava plagátov s ekologickou problematikou, čo bola v tej dobe obchádzaná, či skôr zamlčovaná téma. S malou prestávkou v 90. rokoch toto trienále v galérii pokračuje dodnes. V roku 2009 bola otvorená trvalá expozícia Vincenta Hložníka, rodáka z neďalekého Svederníka, čo každoročne priláka do našej galérie množstvo záujemcov.

Ako sa v činnosti galérie prejavil zásadný spoločenský zlom po novembri 1989?

Prvým porevolučným riaditeľom bol významný slovenský výtvarník Alex Mlynárčik. Po jeho odchode do Francúzska sa riaditeľkou stala Katarína Rusnáková, vďaka ktorej s galériou spolupracovali kľúčové osobnosti slovenskej výtvarnej teórie, ako bol napríklad Radislav Matuščík. Matuščík s Rusnákovou boli v istom zmysle pioniermi – v prezentáciách a interpretáciách i zbieraní vtedy súčasného umenia – najmä inštalácie a objektov. Práve toto obdobie od roku 1990 až do roku 1997, keď Rusnákovú ako riaditeľku odvolali mečiarovskí intendanti, bolo vari najhectickejším obdobím, pokiaľ ide o prezentáciu umenia, nákupy, publikačnú činnosť, týkajúcu sa takmer výlučne súčasného umenia. 90. roky sú naozaj zvláštnym vývojovým obdobím v slovenskom výtvarnom umení, a dodnes sa im oplatí venovať.

Popritom ste však vybudovali najväčšiu zbierku intermediálneho a mediálneho umenia na Slovensku. Ako sa zrodila táto myšlienka?

Áno, spomedzi regionálnych galérií ju máme najväčšiu s najväčším počtom diel z 90. rokov. Intermédiá a mediálne umenia (súčasný

názov tejto časti zbierok PGU) sú našou súčasťou kľúčovou aktivitou. Ale nie je to celkom nová vec. Už v roku 1991 PGU pod vedením A. Mlynárčika pripravila prvú výstavu súčasného umenia nazvanú Sen o múzeu, kurátorovanú R. Matuščíkom v spolupráci s K. Rusnákovou a D. Doricovou. Šlo o prezentáciu oficiálnych, ale dovedy aj neoficiálnych autorov, ktorí začali pracovať s novými médiami, napríklad Jana Želibská, Peter Meluzín, aj napríklad Jozef Jankovič a Juraj Bartusz. Dnes máme v tejto časti zbierky dostatok diel, z ktorých bolo možné vytvoriť stálu expozíciu venovanú umeniu po roku 1989 z oblasti objektu, inštalácie a mediálneho umenia nazvanú Prvé múzeum intermédií. Nie je to veľký priestor, má len 150 m², ale už sme realizovali jej tretie pokračovanie – Nezná sila, ktoré sa venuje otázkam genderu, postaveniu žien v spoločnosti, kliše deleniu rolí pohlaví a podobne. Som veľmi šťastná, že tam máme vari tie najzaujímavejšie diela z 90. a nultých rokov. Aj vďaka tomu je naša galéria jedinečná. Dokonca sa nám aj v ostatnom období piatich, šiestich rokov podarilo nakúpiť diela, ktoré by už vlastne neexistovali. Rekonštruovali sme Meluzinove a Bartuszove videoinštalácie z 90. rokov. Už pracujeme na štvrtej expozícii PMI, ktorá sa bude venovať umeniu po sociálnom obraze, umeniu spolupráce a politicky angažovanému umeniu. Ale to je ešte kus cesty pred nami.

Je slovenské publikum vôbec pripravené na výtvarné projekty a koncepty toho typu, ako sú prezentované vo vašej galérii?

Publikum na súčasné umenie pripravené nebolo, čo sa samozrejme netýkalo len našej galérie. Aj takto sa prejavilo tých štyridsať rokov komunistického režimu. Verejnosť nebola a vlastne ani celkom dnes nie je pripravená na súčasné a aktuálne formy umenia, na koncept, neoavantgardu alebo akčné či neokonceptuálne umenie typické pre dnešok. Ale práve preto sa dnes v galérii možno až tvrdohlavo venujeme prezentáciám takéhoto typu umenia, aj keď stále cítime bariéru akceptovať takéto formy umenia. Tak sa ich snažíme prekonávať. Povedomie o výtvarnom umení u nás končí niekde koncom 60. rokov. Stále sa to snažíme dobíhať, stále učíme verejnosť, že toto nie je nejaký výstrelok nového milénia.

Ako vaša galéria komunikuje s verejnosťou?

Robíme vzdelávacie programy pre žiactvo a študentstvo, chodiať k nám seniori v rámci univerzity tretieho veku, záujem verejnosti je slušný, aj keď naše výstavné projekty nie sú práve najjednoduchšie a žiadajú si človeka, ktorý už má nejaké skúsenosti, istú citlivosť, istú mieru poznania i akceptácie.

Prezradíte nám vaše plány na najbližšie obdobie?

Ideme dvoma prezentačnými líniami, lebo okrem našich intermediálnych a mediálnych projektov budeme prezentovať aj tradičnejšie, alebo presnejšie povedané, zrozumiteľnejšie formáty. Budeme prezentovať zbierky moderného umenia partnerských inštitúcií. Z viacerých dôvodov chcem viac pracovať aj s našimi zbierkami, najmä s kresbou. V nadväznosti na projekt knihy, ktorú som spomínala, by sme potom chceli u nás vystaviť samostatne tých vybratých 40 diel. A chceme venovať priestor aj významným umelcom pochádzajúcim z tohto regiónu. Verím, že sa dohodneme napríklad s Rudolfom Sikorom. Ideme však do rekonštrukcie strechy a podkrovia, a tak musíme Hložníkovu expozíciu dočasne uzavrieť, ale po nej uvažujeme o jej znovuotvorení v inej, pre potreby dneška aktualizovanej podobe. A spúšťame aj novú vizuálnu identitu galérie.

Za rozhovor ďakuje Igor Otčenáš
Foto: autor (okrem portrétu)

Expresionista európskeho kalibru A. P. Weisz-Kubínčan

(80 rokov od úmrtia maliara s tragickým životným údelom)



Časť výtvarníkov z éry moderny vypadla po druhej svetovej vojne z kontextu slovenského umenia, lebo išlo o Maďarov, Nemcov, Židov... Muselo prísť preto ku kardinálnej zmene domácich naratívov a interpretácií, aby slovenské umenie nezostalo izolované ako nejaký endemit. Výtvarník, o ktorom bude reč, bol a zostáva expresionistom európskeho formátu a dôležitosti. Napriek príliš skoro ukončenej životnej dráhe priniesol do slovenského umenia závan otvorenosti a medzinárodného umeleckého myslenia.

ROKY V BUDAPEŠTI A BERLÍNE

Svetlo tohto sveta prvý raz uzrel 3. marca 1898 ako Arnold Weisz v pruskom mestečku Usch (teraz poľské Ujście). Keď mal päť rokov, jeho židovská rodina sa prisťahovala do Dolného Kubína vo vtedajšom Uhorsku. Od roku 1913 študoval Noldi – ako ho volali kamaráti – dekoratívne sochárstvo na Umeleckopriemyselnej škole v Budapešti. Štúdium bol ale v roku 1917 nútený prerušiť, lebo dostal povolávací rozkaz a okamžite musel narukovať na bojiská prvej svetovej vojny.

Sochárske vzdelanie mal v úmysle dokončiť v Berlíne, kam odcestoval v roku 1920. Vrátil sa však odtiaľ ako maliar a grafik... „*V rokoch môjho pobytu v Berlíne boli v povojnovom Nemecku búrlivé nielen sociálne a politické pomery, ale aj umelecké*“ – spomínal tvorca neskôr. „*Dychtivo hltali sme tam nové maliarske výboje, opájali sa nimi, vzrušovali nás zmeny maliarskych snáh, a to sú plodné roky môjho vývinu. Vsal som do seba všetko, čo v povojnovom maliarstve bolo podnetné.*“

Súveké výtvarné Nemecko charakterizovala okrem iného i vlna expresionistickej maľby, takzvaná Novembergruppe (Novembrová skupina), a hnutie Neue Sachlichkeit (Nová vecnosť), ktoré veľmi živo vnímali a reflektovali biedne sociálne rozpore a ťaživú existenčnú realitu ľudí. Inšpiratívna konfrontácia s búrlivou nemeckou umeleckou scénou viedla v prípade mladého Weisza k uplatneniu expresionistických tendencií vo forme intenzívnej farebnosti a emotívneho dynamického rukopisu. Zreteľne sa to prejavilo v kresbách ceruzou a leptoch z ranej fázy tvorby.

ROKY NA ORAVE

Návrat z Nemecka na Slovensko priniesol maliarovi život vo veľmi skromných podmienkach, no aj tak mu malebná Orava učarovala natoľko, že ju označil za svoj rodný kraj a od roku 1933 používal prídomek Kubínčan. „*Ved', tak sa mi vidí, že mňa Orava spravila maliarom. Už v Pešti na akadémii profesori sa čudovali a zazlievali mi, že maľujem iba motívy zo svojho rodného kraja v inom podaní, ako to robili niektorí moji vtedajší kolegovia. Mne život a rytmus našej Oravy učaroval. Vrchy aj ľudia. To bol môj svet a tým sa sýtila moja výtvarná fantázia*“ – uviedol výtvarník po rokoch.

Raz si autor do skicára zaznamenal trefnú poznámku: „*Umenie sa nesmie kritizovať, ale kupovať.*“ Lakonická konštatácia odzrkadľuje zložitú existenčnú situáciu progresívnych umelcov, ktorí tvorili iné než prvoplánové folklórne opusy a na malom konzervatívnom Slovensku často narážali na ľahostajnosť, ignorantsvo a nepochopenie. Zvlášť to platilo o výtvarníkoch kalibru a razenia, ako bol práve Weisz-Kubínčan. Dobové svedectvá prezrádzajú, že išlo o mimoriadne skromného človeka, ktorý žil takmer asketicky, doslova z ruky do úst, v Dolnom Kubíne mal v starej drevnici s nízkou povalou malú izbičku a všade vokol boli len stojany a obrazy. Údajne v čase núdze maľoval iba za stravu... Experti ale podotýkajú, že i napriek chudobe



Polovník v modrom lese (olej, 1940; v zbierkach SNG)



Autoportrét (olej, okolo roku 1937; v zbierkach SNG)

používal kvalitné olejové farby, vďaka čomu sa jeho diela zachovali v dobrom stave. „Skrátka, žil len pre umenie.“

ROKY V MARTINE

Ako tridsaťšesťročný zakotvil Weissz-Kubínčan na jar 1934 v Martine. Oproti predošlému času sa výrazne zlepšila jeho celková existenčná a finančná situácia. Navyše bol obklopený židlivými priateľmi, kolegami a prežíval obdobie úspešnej výstavnej činnosti. Maloval tradičné motívy s národne uvedomelým postojom, zachytené a realizované modernou výtvarnou formou. Veľakrát sa na plátnach objavovala horská krajina, lazy, práca na poli, pastieri... Tvorca dokázal citlivo zobrazit' radostné i smutné momenty zo života ľudí na dedine, chvíle ich spokojnosti, veselí, dobrej nálady, ale aj osamelosti, beznádeje či strachu. Zrelý maliarsky rukopis charakterizujú prudké tahy, vyplňanie plôch obrazov šrafovaním, lomenými čiarami, krivkami a hlavne expresionistická optika, vďaka ktorej aj typická oravská vieska vyzerá na jeho opusoch úplne inak ako benkovské motívy. Výtvarník často zhotovoval autoportréty s chudou úzkostnou tvárou, od tematického stvárnenia poľovačiek či orlov na skalných bralách sa alegoricky dostáva k zobrazeniu honby na človeka, zúfalých výkrikov ľudí a agresívnych dravcov, ktorí už-už idú zaťat' pazúry do obeť. „*Idete mi pri výtvarnom tlmočení slovenských hôr a ľudí o svojský, osobitý výraz*“ – povedal maliar v interview z roku 1937.

Celkový vývin politickej situácie doma i vo svete priviedol tvorcu k úvahám o zmysle ľudského bytia a človeka autenticky zobrazoval s jeho konkrétnymi osobitosťami a danosťami. Niekedy do jeho diel vstúpila tiež komickosť výjavu. Motív jazdca a koní spracoval ako symbol nespútanej slobodnej energie a fyzickej sily v dynamickom pohybe. Medzi ďalšie výtvarníkovy obľúbené námety patrili poľovačky. Za témou lovca a koristi možno tušit' osud rasovo prenasledovaného človeka, z ktorého sa postupne stala štvaná zver...

Od istého času veľkému milovníkovi prírody, empatickému človeku i tvorcovi, ktorý v stovkách originálnych diel spodoboval ľudské príbehy, začali niektoré osoby intenzívnejšie pripomínať,

že je Žid, čo maľuje Slovensko. Napríklad na výstave v Žiline (1937) si miestny reportér neodpustil poznámku ohľadne výtvarníkovho pôvodu a voľby tém obrazov. „*Veď to nie je nič čudné. Maliar musí maľovať tak, ako mu diktuje umelecký pud*“ – bránil sa Weissz-Kubínčan.

ROKY V TOTALITE

Vznik Slovenského štátu v marci 1939, dôsledky protižidovských nálad, atmosféry a zákonov viedli k citeľnému zhoršeniu umelcovho životného postavenia. Nič na tom nezmenila ani skutočnosť, že sa dal v Martine pokrstiť a prijal meno Peter. Uvoľnenie a radosť mu robili hlavne spoločné výlety s priateľom **Milošom Alexandrom Bazovským**, ktorý ho nejednen raz odfotoval, ako maľuje uprostred dedinských chlapcov a dievčat, alebo na priedomí v niektorej z turčianskych obcí. Prišli ale prvé perzekúcie, zákazy, povinné nosenie Dávidovej hviezdy...

Roky rokúce nebolo nič bližšie známe o súkromnom živote a vzťahoch introvertného, utiahnutého tvorcu. Dnes už vieme, že v tých krajne zložitých časoch sa zblížil so **Zorkou Kahanovou**, ktorú volakedy spoznal na Podkarpatskej Rusi. Mladá slečna prišla do Martina za sestrou a narazili na seba zas. Zorka sa do Noldiho zaľúbila – bol jej prvou láskou. Deportáciám v priebehu roka 1942, na rozdiel od členov ich rodín, ktorí skončili v koncentračných táboroch, šťastne unikli. Skrývali sa v turčianskych lesoch, často nemali čo jesť, boli odkázaní na pomoc cudzích, zväčša chudobných ľudí...

Akútny nedostatok finančných zdrojov nútil Weissza-Kubínčana v záverečnej etape bytia vrátiť sa k pôvodnej technike (kresba) a pod vplyvom prehĺbenia introspekcie aj k expresionistickým začiatkom, respektíve k častej autobiografickej motivácii tvorby. Posledné diela sú tiež akousi druhoplánovanou významovou predpoveďou osobnej drámy životného konca autora i ním zvývaného sveta čistých, nepoškvrnených vzťahov prostého človeka a prírody. Vnútoraná izolácia a umelecké vyhnanstvo viedli aj k rapídnejmu zhoršeniu vlastného psychického rozpoloženia.

Keď nemecké vojská potlačili Slovenské národné povstanie, nastal extrémne zložitý čas bolestného zúfalstva a skrývania sa pred genocídou. Mnohé opusy Weisza-Kubínčana fašisti bezohľadne zničili, akoby zázrakom však zostal zachránený kufor s tvorcovými maľbami, kresbami, skicami, skicármi a výstrižkami z dobovej tlače.

ZORKIN ROK ČAKANIA

Stopa po umelcovi s krutým životným údelom, ktorý prišiel na tento svet ako izraelita a odišiel z neho ako pokrstený katolík, sa končí pri prevoze do koncentračného tábora. Nepoznáme dátum ani miesto jeho úmrtia. Vieme len, že výtvarníka, ktorý sa skrýval v ateliéri v Tatra dome (Martin), v novembri 1944 deportovali do koncentračného tábora Auschwitz-Birkenau a odtiaľ zrejme do Sachsenhausenu, kde pred 80 rokmi pravdepodobne zahynul.

Obetavá Zorka Kahanová naňho po skončení vojny rok čakala v Martine, kontaktovala Červený kríž, lebo dostávala o milovanom človeku rôzne protichodné informácie, ktoré, mimochodom, pretrvávajú do dnešných čias. Nakoniec odišla do USA, vydala sa a mala vraj blízky vzťah k umeniu (maľovala a robila keramiky). Registrujeme, že v roku 1961 pripravila z Kubínčanových diel ukrytých v kufri výstavu. Doma na Slovensku o tom vtedy nikto netušil...

PO ROKOCH

Meno, tragický životný príbeh i tvorba nesporne kvalitného výtvarníka upadli v povojnovej ére takmer do zabudnutia. Akoby sa maliar aj dielo úplne stratili z hľadáča akéhokoľvek záujmu. O zachované artefakty sa nemal kto starať, umelcov odkaz nemal kto niesť a rozvíjať. Slovenské galérie a múzeá disponujú len zlomkom bohatej Kubínčanovej tvorby. Zatiaľ čo Slovenská národná galéria spravuje vo svojich zbierkach cca 60 jeho olejomalieb a 400 kresieb, on mal v martinskom ateliéri, bez olejov, zhruba 1 500 kresieb a pastelov. Mnohé obrazy sa nenávratne stratili, iné boli pred koncom vojny zničené...

SNG pripravila v roku 2019 výstavu A. P. Weisza-Kubínčana s názvom **Umelcova (ťažká) batožina**. Jedinečný, výtvarne aj emotívne mimoriadne silný expozičný projekt mohol vzniknúť vďaka veľkorysosti **Katariny Curtisovej**, žijúcej v USA. Prezentované artefakty pochádzali zo spomenutého autentického kufra, ktorý zachránila Zorka Kahanová-Ringová, mama Katariny Curtisovej. Ide zrejme o poslednú Kubínčanovu zachovanú vý-



Pieta (olej, 1939 – 1940; v zbierkach SNG)



Kôň (olej, 1937; v zbierkach SNG)

tvárnú pozostalosť. Jedna z kurátoriek výstavy Lucia Gregorová Stach, ktorá vzácnu akvizíciu ponúknutú ako dar SNG spracovala, ohľadne unikátnej expozície povedala: „Kufor, ktorý patril tvorcovi s takým pohnutým osudom, prirodzene zaujal moju kurátorskú imagináciu a vedela som, že takto dokážeme sprostredkovať tragický príbeh úžasného umelca. Zachoval sa za veľmi dramatických okolností a keďže môžeme predpokladať, že ho výtvarník používal dlho, je metaforou jeho umeleckého a ľudského údely – ťažkej batožiny, ktorú musel niesť.“

MODERNÝ AJ SLOVENSKÝ

Výtvarná moderna hľadala v medzivojnovej ére 20. storočia zmysluplnú odpoveď na otázku, či je možné byť v domácich pomeroch zároveň moderný aj slovenský. Arnold Peter Weisz-Kubínčan reagoval originálnym variantom expresívneho, nesentimentálneho a antifolklorneho zobrazenia rýdzo slovenského motívu. Zhodne s kunsthistorikmi pokladáme autenticitu, hĺbku a silu tohto zobrazenia za najkvalitnejší aspekt umelcovho diela, presahujúceho svojou univerzálnosťou i nadčasovosťou kontext prostredia, v ktorom mu bolo súdené žiť a tvoriť.

Peter Cabadaj

ZDROJ fotografií: *archív autora*



Kompozícia (olej, medzi rokmi 1930 – 1940; v zbierkach SNG)



MILUJEM SVOJU RODINU AJ SVOJU PRÁCU

Veselé, optimistické stvorenie, ktorému očividne osobný aj pracovný život plynie s radosťou. A to má dve zamestnania, partnera a dve dospelé deti. Moderátorka Nočnej pyramídy v Slovenskom rozhlase a PR manažérka Divadla Nová scéna v Bratislave, Zuzka ŠEBESTOVÁ (1970).

*Katarína Brychtová,
Juraj Šebesta,
Zuzana Šebestová,
krst knihy receptov*

Obidve spomenuté povolania sú náročné, vyžadujú dokonalú prípravu. Dokážete sa sústrediť na prácu popri vedení domácnosti a starostlivosti o rodinu?

Priznám sa, že deti už žijú samostatne, a tak mám na prácu, ale aj na oddych už podstatne viac času. Sú však dni a týždne, kedy aj domácnosť ide bokom, ale to zrejme pozná každá žena.

Poslucháči Slovenského rozhlasu vás už dlhšie poznajú z rozhovorov v Nočnej pyramíde, ktoré vediete so známymi ale aj menej známymi, no zaujímavými osobnosťami. Podľa akého kľúča si ich vyberáte?

Je to rôzne, niekedy na internete alebo v tlači nájdem zaujímavého potenciálneho hosta, dosť často mi samotní hostia po vysielaní dajú tip, poradia tiež priatelia, kolegovia, niekedy naša editorka. Mňa na tom najviac fascinuje, aké množstvo nesmierne zaujímavých osobností z rôznych oblastí na Slovensku máme. Na to sme naozaj bohatí...

Netrpíte, že napriek ich vzdelaniu a širšiemu rozhľadu nebudú vedieť v priamom prenose promptne zareagovať? Pomáhate im, keď sa v tom strese zaseknú?

V mojom prípade je to o dobrej príprave, komunikácii s hosťom ešte pred samotným vysielaním. Potrebujem vedieť, ako premýšľa, či je zhovorčivý a podľa toho si pripravujem

scenár. A keď sa náhodou zasekne, čo nebýva často, snažím sa dopovedať vetu za neho.☺

Vysielanie počúvajú tisícky ľudí pri rádioprijímačoch. Ste natoľko suverénna, že dokážete v štúdiu udržať atmosféru istej intimity alebo aspoň komornosti?

To, že vysielam pre množstvo ľudí, si počas vysielania nevedomujem. Sústredím sa na hosťa, jeho odpovede, na to, aby rozhovor plynul a bol podľa možnosti čo najosobnejší...

Dobrá škola ste zrejme získali už v detstve, obklopovali vás vzdelaní rodičia i súrodenci, mama i otec vysokoškolsky vzdelaní...

Veľa sme čítali, mali sme doma bohatú knižnicu, v ktorej som si aj ja našla vhodné knihy. Mama prednášala na VŠE, otec pracoval v SAV, často chodili na koncerty i do divadla a nás deti brávali so sebou.

Už ako školáčka základnej školy na bratislavských Trávnikoch ste recitovali, tancovali, vystupovali v rôznych školských predstaveniach. Bavilo vás predvádzať svoje danosti pred spolužiakmi?

Nie som úplne typ, ktorý sa rád „predvádza“, tieto veci mi išli samy, prirodzene a v rámci školy som tak ako ostatní absolvovala celkom úspešne Hviezdoslavove Kubíny či spevácke súťaže, tancovala v súbore.

A potom na gymnáziu ste objavili mágiu Bieleho divadla...

Skvelého amatérskeho súboru, v ktorom vyrástlo množstvo dnes už úspešných hercov, vďačím mu za veľa.

Takže túžba študovať herectvo vás priviedla na VŠMU, ktoré ste úspešne absolvovali, podobne ako vaša o štyri roky staršia sestra Katka, ktorú dnes diváci a poslucháči poznajú ako Katku Brychtovú. Akú ponuku ste po skončení štúdia vysokej školy využili?

Spolu s bývalým manželom Jurajom Benčíkom sme účinkovali v Divadle Ludus, veľmi ma bavilo hrať pre detského diváka. Deti sú spontánne, vedia okamžite dať najavo, či sa im predstavenie páči, či ich zaujalo a veru rovnako intenzívne aj keď nie.☺

Z vašej intelektuálnej rodiny sme nespomenuli brata Juraja, ktorý dlhé roky zastával funkciu riaditeľa Mestskej knižnice v našom hlavnom meste, Bratislave. Je autorom viacerých kníh a podieľa sa na niektorých kultúrnych podujatiach. Zatiahne niekedy aj vás do svojich projektov?

V princípe nie, ale možno sa niektoré črty jeho literárnych postáv podobajú na našu rodinu. Ale píše fakt výborne a má veľký zmysel pre humor.

Umelecky orientované duše sa zrejme priťahujú, takže niet sa čo čudovať, že za partnera ste si vybrali herca Juraja Benčíka...

Spoznali sme sa, keď študoval herectvo na VŠMU v ročníku s mojou sestrou, máme spolu dve deti a myslím si, že napriek tomu, že už spolu nie sme, prežili sme krásne roky. Rada spomínam na spoluprácu s Milanom Sládkom na predstavení Grand Pierot, alebo keď sme ako rodina Juraja sprevádzali počas jeho európskeho turné so Cirque du Soleil.

Práca PR manažérky v takom navštevovanom divadle, akým je Nová scéna, sa tiež asi nedá zvládať „ľavou zadnou“. Alebo dá? Aká je vôbec náplň vašej činnosti?

Veľmi rôznorodá, a to ma baví. V princípe je to propagácia divadla, predstavení a umelcov, komunikácia s novinármi, organizácia tlačových konferencií, autogramiád, zasielanie podkladov, fotografií z predstavení, dohodnutia rozhovorov s umelcami, písanie tlačových správ, newslettrov. Som v stálom spojení s naším marketingom a obchodom, spolu navrhujeme, čo, kedy a ako treba podporiť, aby diváci do nášho divadla chodili čo najviac a radi...

Prezradili ste, že rada čítate kvalitnú literatúru. Ktorý žáner najväčšmi priťahuje vašu pozornosť?

Ja som čitateľský chameleón, nemám vyhranený žáner, ale keď si chcem vyslovene oddýchnuť, siahnem po dobrej detektívke alebo životopise. Veľmi ma baví poetika kníh Haruki Murakamiho, japonského autora, a moje deti ma zásobujú každé Vianoce aj súčasnou slovenskou poéziou a tá je fantastická.

Idete si pozrieť každé predstavenie, ktoré sa vo vašom divadle hrá, aj keď Nová scéna v ostatných rokoch ponúka jednu premiéru za druhou?

Samozrejme, každé viackrát, to je moja práca a súčasne hoby, musím vedieť, čo ponúkame divákovi.

Muzikál je žáner veľmi vďačný pre divákov, ale nesmierne náročný pre tvorcov. Pri každej premiére cítim napätie a držím palce hercom, aby dopadla čo najlepšie. A potom sa spolu s nimi smejem, plačem a tleskam, ako bežný divák.

Anna Sláviková

Foto: archív Z. Šebestovej



SLOVENSKÁ A ČESKÁ KNIŽNICA

Soňa Gyarfášová: **Nenechali sa zlomiť** *Ikar, 2024*

Novinárka a publicistka Soňa Gyarfášová sa mnoho rokov venuje mapovaniu osudov obetí totalitných režimov 20. storočia. Je známa predovšetkým ako autorka rozhlasových cyklov *Osudy, ktoré písalo 20. storočie* a *Biele miesta 20. storočia*, ale je aj autorkou niekoľkých úspešných televíznych dokumentárnych cyklov a reportáží o politickom prenasledovaní, nezákonných procesoch a represáliách na území Československa. Za svoju v pravom slova zmysle priekopnícku novinársku prácu získala v priebehu rokov niekoľko významných spoločenských a akademických ocenení.



Príbehy dvadsiatich jedna politických väzňov a osôb prenasledovaných komunistickým režimom sumarizuje v knihe *Nenechali sa zlomiť*, ktorá už na prvý pohľad zaujme svojou fyzickou monumentalitou (má takmer 600 strán). To je však dru-

horadé, lebo to dôležitejšie spočíva v autorkinej dokumentárnej precízności, historickej vernosti a v neposlednom rade aj citlivej úcte, s akou vo svojich textoch štylizuje pamätnícke rozprávanie tých, ktorí dokázali vzdorovať krutosti totalitného politického systému i osobným príkorm. Gyarfášová prostredníctvom prerozprávaných rozhovorov a autentických príbehov ukazuje, ako odolnosť, odvaha a pevné presvedčenie pomáhajú ľuďom prekonávať aj tie najdramatickejšie životné chvíle. Odkrýva hĺbku ich utrpenia, ale zároveň aj ich nezlomnú vôľu a silu prežiť. Kládne dôraz na ich vnútornú silu a na to, ako ich hodnoty a viera v spravodlivosť ovplyvnili nielen ich životy, ale aj životy ľudí v ich okolí. Silnou stránkou knihy je jej zameranie na ľudský rozmer. Autorka sa nesústredí len na opis perzekúcií a väzenských útrap, ale skúma aj vnútorný svet svojich protagonistov. Sleduje

ich myšlienky, pocity, citové väzby s rodinou a priateľmi, ich boj s beznádejou a hľadanie nádeje v ťažkých chvíľach.

Príbehy opísané v knihe sú mementom, ktoré nám pripomína, aké dôležité je chrániť slobodu a demokraciu a nikdy nezabudnúť na obeť totalitných režimov. Toto je veľmi dobre si pripomínať, pretože obraz spoločenského či individuálneho vzdoru sa v slovenskej histórii často romanticky nadužíva (či skôr zneužíva), čo nemá takmer nič spoločné s historickými faktami. V Gyarfášovej knihe tak máme možnosť vidieť reálnu, nie zmýtzovanú históriu, navyše nie históriu kolektívne neosobnú, ale dotýkajúcu sa životných osudov konkrétnych ľudí s konkrétnymi menami. To sa týka napríklad príbehov letcov z druhej svetovej vojny, ako bol Anton Droppa, ktorí sa po návrate domov stali nepohodlnými, vojakov, príslušníkov britskej RAF, ako bol Milan Píka, syn popraveného československého generála Heliodora Píku, kňazov, ako boli Anton Srholec či Marián Kolník, prenasledovaných za svoju vieru, perzekuovaných účastníkov SNP, ako bol Ernest Šmálik, ľudí prenasledovaných gardistickou i komunistickou totalitou, ako bol Branislav Tvarozek, či mnohých ďalších ľudí, ktorých komunistický režim vo svojej spupnosti označoval za takzvaných triednych nepriateľov a vyradoval ich zo spoločnosti. To knihe, ktorá je vlastne historickou freskou o odvrátenej strane dejín, dodáva mimoriadne silný emotívny náboj. Navyše je táto kniha dôležitá aj ako reflexia proti nášmu zabúdaniu a vedomému vytesňovaniu toho, aké špinavé, temné a krvavé boli v istých fázach naše dejiny. Kniha prispieva k poznaniu a pochopeniu obdobia komunistickej totality v Československu, ako aj dobovej atmosféry podozrievania a udavačstva. Je to vskutku inšpiratívne dielo, ktoré pripomína dôležitosť ľudskej odvahy a morálnej integrity. Je to kniha, ktorá motivuje čitateľov, aby si uvedomili, že aj v najťažších časoch je možné nájsť silu na odpor, zachovať si svoju dôstojnosť a neprestať veriť v spravodlivosť.

Miroslava Kul'ková: **Hotel Balkán** *KK Bagala, 2023*

Košická rodáčka Miroslava Kul'ková patrí k nádejným osobnostiam najmladšej spisovateľskej generácie slovenskej literatúry. Vyštudovala medzinárodné vzťahy na UK v Prahe, kde získala aj doktorát. S úspechom sa zúčastnila na niektorých literárnych súťažiach (Poviedka, Jašíkove Kysuce, Literárna Senica a i.), niekoľko krátkych próz publikovala v literárnej prílohe denníka SME, časopisoch Dotyky, Slnecník, Glosolália či Týždeň.

Jej knižný debut, zbierka poviedok *Hotel Balkán*, tvorí kompaktnú mozaiku siedmich príbehov, či skôr fragmentov príbehov, odohrávajúcich sa v siedmich balkánskych krajinách, teda v krajinách

SLOVENSKÁ A ČESKÁ KNIŽNICA



Jana Poncarová – Jiří Sankot: Deník Věrky Kohnové Motto, 2023

Prvá vec, čo čitateľovi pri tejto knihe napadne, je prirovnanie k slávnemu *Denníku Anny Frankovej*. V tomto prípade to platí len v tom zmysle, že ide o denník židovského dievčaťa. Inak sú historické okolnosti i doba vzniku denníka Věrky Kohnovej iné (keď Anna Franková 12. júna 1942 začala písať v úkryte svoj denník, Věrka Kohnová už nebola s veľkou pravdepodobnosťou nažive, posledný záznam v jej denníku je z 15. januára 1942) a iné je aj jeho nové spracovanie, aké mu dali známa česká autorka Jana Poncarová v spolupráci s historikom Jiřím Sankotom.

Treba podotknúť, že to nie je prvé vydanie denníka. V roku 2006 ho z iniciatívy kňaza Jednoty bratskej Miroslava Matouša, ktorému sa denník dostal do rúk, vydal nakladateľ Zdeněk Susa. Okrem toho sa historik Jiří Sankot venoval osudu Věry Kohnovej okrem iných aj v materiáloch publikovaných na didaktickom portáli Moderní dějiny, alebo v knihe *Příběhy plzeňských domů II*.

Svoj denník si dvanásťročná Věrka Kohnová z Plzne viedla od konca augusta 1941 do polovice januára 1942. Je to jediné zachované svedectvo o jej rodine, ktorá zahynula v koncentračnom tábore Izbica na území Poľska. Denník bol ukrytý u priateľky jej matky a po rokoch sa dostal do rúk autorky, ktorá na jeho základe literárne zrekonštruovala Věrkin život v predvojnovnej Plzni.

Kniha je teda nielen reprintom autentického historického záznamu o osude jedného židovského dievčaťa a jej rodiny, ale vďaka dobovým fotografiám, novinovým článkom a ďalším materiálom aj svedectvom o spoločenskej atmosfére doby. To z tejto knihy robí výnimočný historický dokument, obohacujúci naše poznanie minulosti a zdôrazňujúce potrebu empatie a ľudskosti. Igor Otčenáš

Foto: internet a autor

bývanej Juhoslávie. Ich svorníkom je postava ženy, ktorá je súčasne aj sprievodkyňou všetkých príbehov po etnickej, náboženskej a sociálnej rozorvanosti tohto regiónu. Cez jej postavu sa stretávame – podobne ako samotná autorka, ktorá tento región precestovala – s rôznymi ľudskými typmi a charaktermi, vypovedajúcimi o výšinách a hĺbkinách medziľudských vzťahov, determinovaných práve onou rozorvanosťou. Pravda, závisí od uhlu pohľadu, lebo za touto rozorvanosťou prebleskuje nepotlačiteľná regionálna pestrosť v podobe tradičných balkánskych vôní a chutí. Samozrejme, v Kulkovej príbehoch je to skôr pozadie, či kolorit toho podstatného, totiž hľadania ľudskosti, porozumenia i lásky v čase, keď búrka síce odznela, ale ešte stále sa nevyčislo. Kulkovej hrdinka putuje rozdelenou a poranenou krajinou so zdanlivo nepreklenuteľnými priepasťami, obraznými i fyzickými. Ale ľudia v nej žijúci ešte stále celkom nestratili svoju citlivosť a nezabudli, čo je to súdržnosť. Len tá cesta k jej obnoveniu je – a bude – plná bolesti a nedorozumení. Ako výstižne napísala literárna kritika: „Ľudia Balkánu si hlboko v sebe nesú odtlačok toho dobrého, skrytého pod nánosmi posledných desaťročí. Nesú si svoj hotel Balkán, svoj domov, so všetkým, čo k nemu patrí.“

Je potrebné spomenúť aj originálny vizuál knižky, ktorého autorom je mladý grafik Marco Rapant. Je založený na jednoduchom kontraste čiernej a bielej, pričom obálka bola vytvorená v piatich variantoch, ktoré spoločne tvoria panoramatický pohľad na Ochridské jazero v Macedónsku.

Poviedkový debut Miroslavy Kulckovej *Hotel Balkán* sa dostal do finále Ceny Anasoft litera 2024 medzi desať najlepších kníh Slovenska a napokon získal Cenu čitateľov Anasoft litera 2024. Autorka svoju knihu úspešne prezentovala aj na čitateľských prezentáciách v Belehrade a v Novom Sade a pripravuje sa jej nemecký preklad.



ÚSPECHY MODERNÝCH TECHNOLÓGIÍ V ROKU 2024

Ako každoročne, i v geopoliticky turbulentnom roku 2024 veda a výskum priniesli nové vedecké objavy a významné progresívne technológie. Boli dosiahnuté unikátne výsledky vo výskume termojadrovej syntézy ako zdroja nevyčerpatelnej energie, vedci v Európskom stredisku pre jadrový výskum CERN v Ženeve vyrobili relativistickú plazmu a v americkom vedeckom stredisku CALTECH v Kalifornii uskutočnili prvý prenos energie z vesmírnej družice na Zem. V tomto prehľade sa budeme venovať hlavne významným technologickým úspechom v jadrovej energetike, vo výrobe inovatívnych batérií na uloženie vyrobenej energie a zmienime sa o prvých výsledkoch dosiahnutých v oblasti orbitálnej energetiky.

Nový jadrový reaktor vo Francúzsku

V uplynulom roku štátna energetická spoločnosť **EdF** (Electricité de France) v jadrovej elektrárni Flamanville uviedla do prevádzky nový tlakovodný jadrový reaktor 3. generácie, ktorý vybudovalo i u nás známe združenie **AREVA**; jeho plánovaná výstavba, ktorá začala už v roku 2007, sa oneskorila o takmer 12 rokov. Nový európsky 1 600 MW (MW = MegaWatt) jadrový reaktor je najväčším vo Francúzsku: jeho výkon je takmer o 500 MW vyšší, než je výkon jedného bloku českej jadrovej elektrárne v Temelíne. Po pripojení do siete tak v súčasnej dobe vo Francúzsku funguje na výrobu elektriny celkom 57 jadrových reaktorov. Celkové náklady 1 600 MW reaktora dosiahli 13,2 miliardy EUR, na rozdiel od plánovaných 3,3 miliardy EUR, s ktorými počítal základný projekt; konečná faktúra so započítaním nákladov na financovanie projektu tak dosiahla takmer 20 miliárd EUR. V súčasnosti vo Francúzsku, ktoré je najväčším vývozcom elektriny v Európe, jadrové reaktory vyrábajú najviac energie za posledné tri roky.

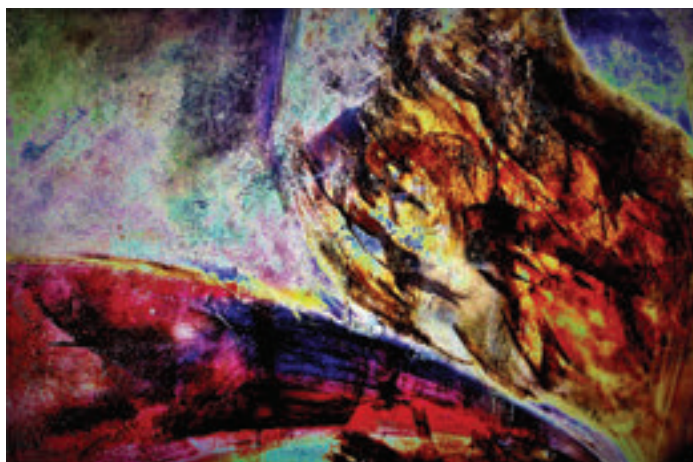
Energetická spoločnosť **EdF**, ktorá vo Francúzsku zaisťuje prevádzku jadrových elektrární, nezažívala v poslednom desaťročí len dobré časy. V roku 2020 bola výroba jadrovej energie na najnižšej úrovni za posledných 30 rokov, bolo to v období údržby jadrových reaktorov a uzlov jadrových elektrární, keď muselo byť vo Francúzsku odstavených 32 z celkových 56 reaktorov a elektrická energia musela byť dokonca dovážaná z iných krajín Eu-

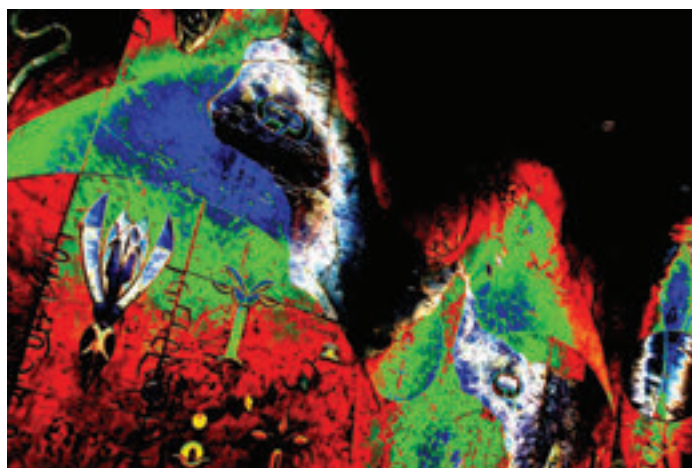
rópskej únie. Avšak už od roku 2022 sa situácia s počtom opravených jadrových reaktorov rapídne zlepšila a v súčasnej dobe je produkcia elektrickej energie z jadra vo Francúzsku na historicky najvyššej úrovni. Významné investície do jadrovej energetiky sa tejto krajine určite vyplatili.

Batériu budúcnosti vyrobili vo Švédsku

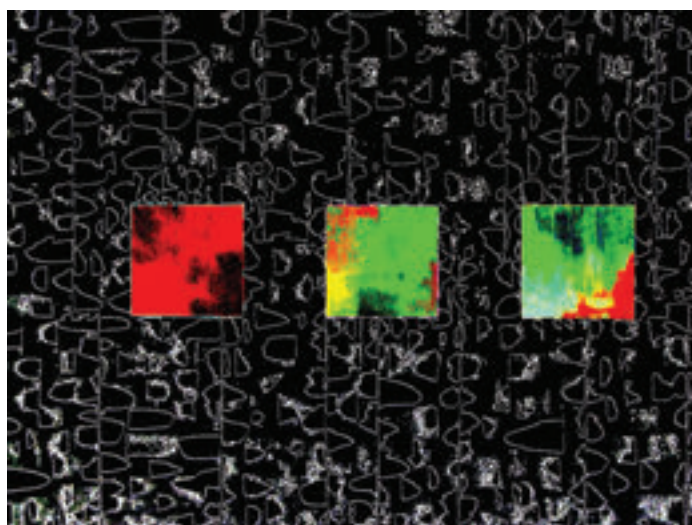
O význame účinnej autobatérie ako kompaktného a trvalého zdroja energie pre elektromobily sme už informovali v Listoch č. 11/2024. Batéria budúcnosti by mala podstatne zvýšiť dojazd elektromobilov pri súčasne zníženom počte nabíjaní batérie, a to až do jej úplného vyčerpania. Prvý prototyp takejto batérie skonštruovali výskumní pracovníci z Chalmersovej technickej univerzity vo Švédsku. Je zrejme, že elektromobily v budúcnosti nahradia vozidlá so spaľovacími motormi (na fosílnu palivá), tieto vozidlá však musia mať batérie, ktoré majú nízku hmotnosť a vysokú energetickú kapacitu, teda schopnosť dodávať veľké množstvo energie v relatívne krátkom časovom intervale. V posledných mesiacoch sa už objavili alternatívy ku klasickým lithiovým batériám, ktoré sľubujú dvakrát väčší výkon než tradičné batérie a ktoré sú bezpečnejšie a lacnejšie než batérie lithium iónové.

Prototyp novej batérie, vyrobenej vo Švédsku, by mohol výrazne zmeniť situáciu nielen v automobilovom priemysle, ale tiež v oblasti mobilných telefónov: revolučná batéria umožní vyrábať mobilné telefóny rozmerov, aké majú bankové karty. Ide o baté-



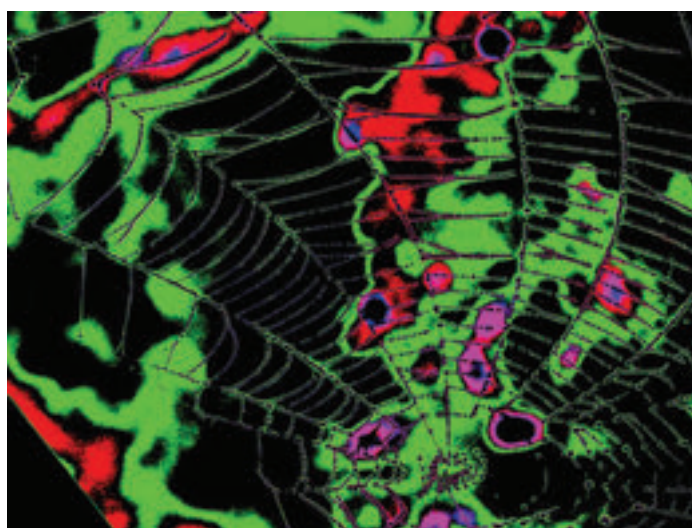


riu z uhlíkových vlákien energetickej hustoty 24 až 30 Wh/kg (watt-hodín na kilogram), čo predstavuje síce iba 20 až 25 % kapacity lithium-iónovej batérie, ale hmotnosť novej „ľahkej“ batérie z uhlíkových vlákien je až 25-krát nižšia. Preto je možné batériu integrovať do veľmi tenkých zariadení, pričom jej životnosť je až 10-krát väčšia, než je tomu pri súčasných batériách. V prípade elektromobilov táto inovatívna batéria sľubuje predĺženie dojazdu až o 75 %, čo by znamenalo skutočnú revolúciu v automobilovom priemysle. Prvý prototyp novej inovatívnej batérie využíva pevné a tuhé uhlíkové vlákna, ktoré chemicky uchovávajú elektrickú energiu a plnia tak tú istú funkciu ako elektródy v lithium iónových batériách. Investície do ľahkých a energetickejšieho elektromobilov sú perspektívne, pokiaľ chceme šetriť energiu a myslieť na budúce generácie. Je však treba ešte veľa práce, aby sa prototyp tejto inovatívnej batérie dostal z laboratórnej výroby do veľkovýroby, čo je samozrejme základný predpoklad toho, aby sa batéria tohto typu dostala do našich inteligentných telefónov a elektromobilov.



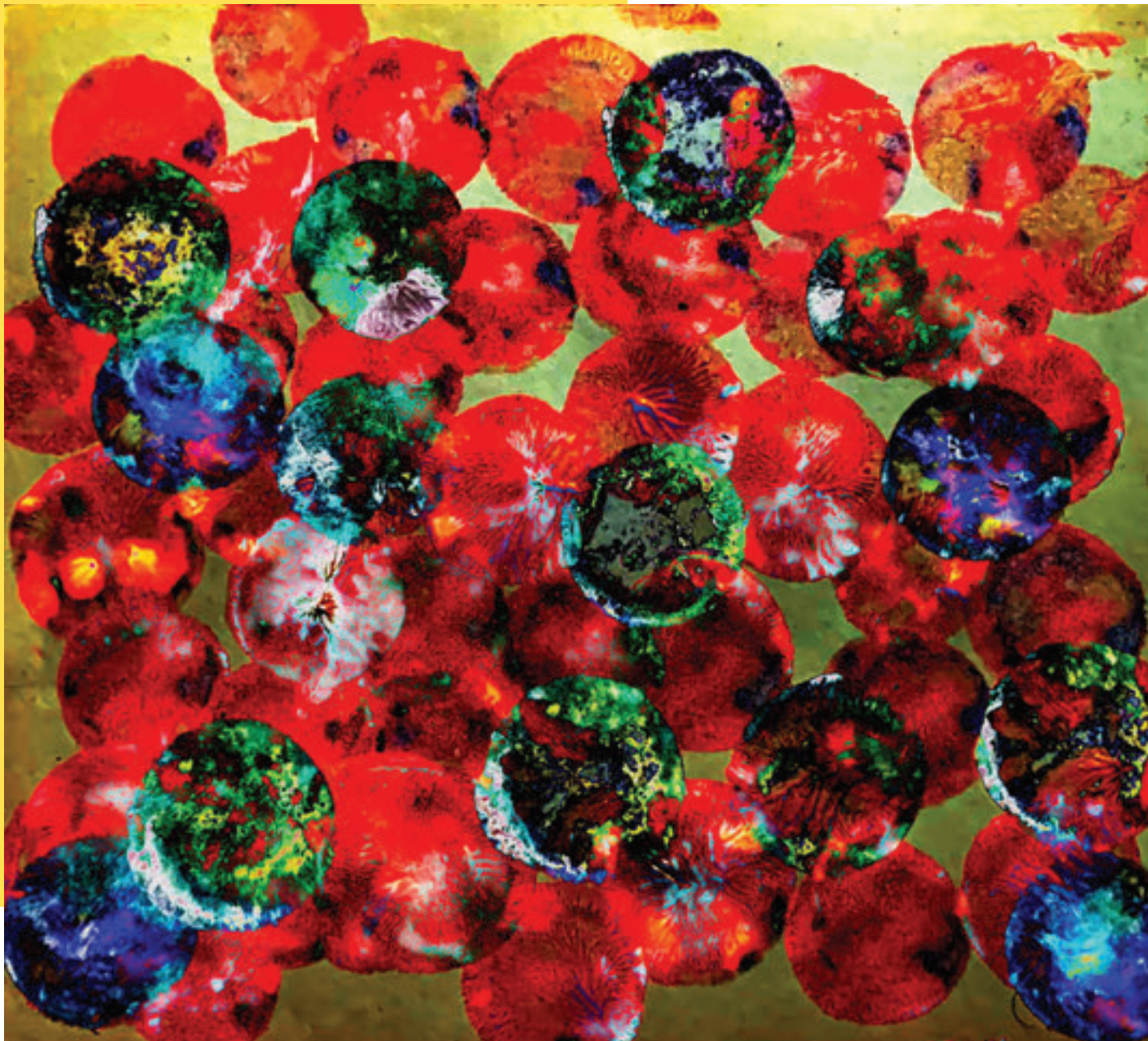
Prenos vesmírnej energie z družice na Zem

Solárna energia z vesmíru bola ešte donedávna považovaná za nedostupnú pre dosiaľ neprekonateľné technické problémy – výrobu satelitov obrovských rozmerov a ich vysoké náklady spojené s vypustením na obežnú dráhu ako aj bezdrôtový prenos elektrickej energie z vesmíru na Zem. Vývoj však pokročil razantne vpred a to tak, že spoločnosť **Space X** filantropa a úspešného amerického podnikateľa Elona Muska plánuje už do roku 2030 dopraviť na obežnú dráhu orbitálnu elektrárňu – družicu, ktorá bude kumulovať enormné množstvo solárnej energie a posielajú ju prijímačom inštalovaným na Zemi (uvažuje sa o prijímačoch umiestnených na Islande, USA a v Kanade). Obyvatelia planéty tak dostanú neobmedzené množstvo energie z vesmíru. Solárna energia z vesmíru predstavuje nepretržitú energetickú dostupnosť, ide o trvalý a konkurencie schopný zdroj ekologicky čistej energie. Prvá družica bude vážiť 64 ton a spolu so solárnymi panelmi bude mať šírku 400 metrov; má byť umiestnená na strednej obežnej dráhe Zeme vo výške 2 až 36 tisíc kilometrov. Túto vesmírnu elektrárňu má na obežnú dráhu dopraviť nosná raketa Super Heavy systému Starship, ktorú spoločnosť **Space X** už využíva vo svojom kozmickom programe. Cena vývoja a výroby prvej orbitálnej elektrárne by nemala prekročiť jednu miliardu dolárov. Vesmírna solárna energia má produkovať elektrinu za približne štvrtinovú cenu jadrového ekvivalentu a bude významne konkurovať i pozemským obnoviteľným zdrojom. Na rozdiel od fotovoltiky a veterných generátorov však nebudú dodávky z orbitálnych elektrární prerušované vplyvom počasia ani klimatických zmien.



V roku 2024 uskutočnili vedci z americkej univerzity **CALTECH** (California Institute of Technology) v Pasadene unikátny experiment MAPLE, ktorý potvrdil, že bezdrôtový prenos energie z orbitálnej stanice na Zem je uskutočniteľný: kozmický vysielač preniesol energiu mikrovlnami do dvoch rôznych prijímačov. Experiment MAPLE úspešne zdokumentoval prenos merateľného množstva energie z orbity na zemský povrch, konkrétne na strechu budovy univerzity **CALTECH** v Pasadene, čím definitívne potvrdil dostupnosť a využiteľnosť solárnej energie z vesmíru na Zemi.

Text a foto: RNDr. Ing. Peter Kozma, DrSc.,
Institút Technologických Aplikácií, s.r.o.



Mať talent

Simona Drakulová

Súčasnú svetovú umenie predstavuje takú širokú cestu bohatstva tvorivého výrazu, akú ľudstvo doposiaľ nepoznalo. Je to výsledok vývoja, ktorý dnes každú chvíľu predstavuje nové objavy v umení i vede. Okrem mnohých činiteľov nás šokuje ich rýchlosť.

Umenie, v rámci jeho desiatok disciplín, vždy oslovovalo úroveň kvality. V každej dobe sa múdri ľudia, neskôr študovani teoretici umenia, usilovali vytvoriť jej kritériá. Aj sa to podarilo, s tým že platili pre jednu, niekedy i viac generácií, a potom sa stratili v nových tvorivých objavoch. Prítomnosť rešpektuje ako jeden z hlavných hodnotových záverov slovo *impresia* či *zážitok*.

Umenie je stále sa rozširujúci pojem. Aj vďaka dnešnému svetu, plnému výmyslov a objavov. Mnohí sa v ňom orientujú vetou „je len dobré, alebo zlé umenie“, alebo „mne sa to páči, alebo nie“.

Medzi tým však jestvuje množstvo odtieňov, ktoré mu dávajú tú vôňu výnimočnosti, poznania a originality. Jednoducho *zážitok*.

Niekoľko rokov vnímam radosť z umenia autodidaktov. Spoznal som talenty, ktoré prekvapili niečím iným. Či už obsahom, alebo formou v stavbe diela. A vkročili do sveta, v ktorom sa môžu umením vyrozprávať. Bez množstva často ťažko pochopiteľných viet. Boli i sú medzi nimi až výnimočné zjavy. Bez umeleckej akadémie, zato s prívlastkom nefalšovanej ľudskosti.

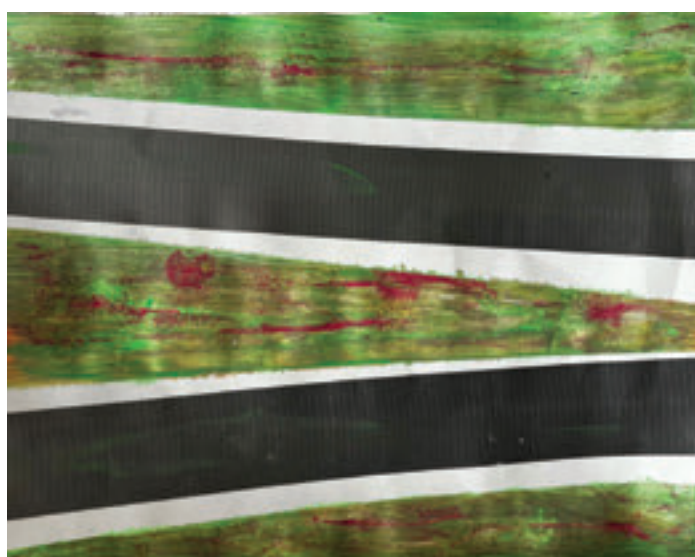
Jedným z najväčších prekvapení je pre mňa stretnutie s tvorbou neznámej, ale budúcej výnimočnej umelkyne. Mladé dievča, s obrovským tvorivým maliarskym záberom. Najprv mi poslala kopu fotografií. A fakt, tie by postačili nielen na názor, ale



i uznanie. Bohatstvo farebne tvarových umeleckých príbehov v rôznych cykloch. Svedčia, že autorke ide o viac, než o prácu so štetcom. Na každú plochu kladie až výnimočné bohatstvo umenia, prežitie, neustále skúmané a kvalitou rastúce.

Simona Drakulová mi predstavila jej rozsiahlu maliarsku kolekciu, ktorá má silu prekvapiť. Jej abstraktná tvorba, vkusne prekladaná realistickými obrázkami, má obrovskú silu originality. Nápadov, tvarov, farieb. Plochu zostavuje zaujímavými líniami, vyberá výnimočné farebné kontrasty a divák uvažuje. V garážovom ateliéri sa rodia autorkine tvorivé experimenty s písmom či slovom, hry so svetlom, plastické pokusy.

Maľuje perly, farebné planétky, ktoré svietia na maliarskej ploche svojimi farbami, vždy v inej, zaujímavej kompozícii. Originálnym v jej tvorbe je akýsi element v sérii obrazov. Vychádza z nich energia i hravosť tradícií Ďalekého východu. Akési súčasné chinoiserie.



Ďalší cyklus tvorí abstraktný prejav a život v ňom. Výborný, neošúchaný koncept ukrytých, esteticky pôsobivých obrazov. Originalitou ma zaujali klukatosti života, ktorú netvorí nič iné, iba nite a špagátiky. Možno sú živé. Nazývam to blúdiacim bludiskom, ktorého smer nepoznáš.

No a svojské, filozoficky pôsobiace priamky, úsečky, trojuholníky. Sériu mi pripomína estetiku nemožného. Krivé dialnice, mreže vedúce od slobody ku slobode.

Desiatky rokov sa venujem výtvarnému umeniu, ale s takouto tvorbou sa stretávam zriedka. Áno, je to abstraktná tvorba, ktorej výraz má schopnosť osloviť človeka príbehom. Klukatý život, farebné cesty, línia do neznáma, nekonečný cit k bytiu. Autorkine obrazy sú také zaujímavé, až sú krásne. Simona objavuje a vie to namaľovať. Najťažšie je osloviť diváka. Simona to vie líniami života, tak pestrými, vyzývajúcimi k uvažovaniu, že človeka priťahnu, aj keď sa veľmi ponáhla.

Simona Drakulová pokrýva maľbami bežné prvky svojho okolia, oblečenia. Pracuje so svetlom, ktoré dáva farbe nové poslanie. Tvorí, pretože je to súčasť jej životnej cesty. S mimoriadnym videním a cítením tohto sveta. A vie to zobraziť inak, novo, objavne.

Luboslav Moza, november 2024

Foto: archív autora

V České televizi lze najít skvělé pořady

O každé televizi někteří lidé říkají, že se na ni nelze koukat, jiní ji zase chválí... Pravda je asi někde uprostřed. Česká televize má šest programů (dva základní, jeden – Děčko – pro děti; večer na tomto kanále vysílá Art pro náročné diváky, zpravodajský kanál ČT24 a konečně Sport). Další možnosti je sledovat i Vysílání. Na většinu českých programů se lze dívat i na Slovensku, stejně jako v České republice na programy Slovenské televize (sám se ve všední dny dívám na slovenské „jedničky“ na přitažlivou znalostní soutěž Duel – je to v jiném formátu obdoba pořadu ČT 1 Kde domov můj – o něm podrobněji dále).



OBJEKTIV

Již za minulého režimu začala tehdejší Československá televize vysílat vždy v neděli dopoledne cestopisný pořad Objektiv. V každé půlhodinové relaci jde zpravidla o tři reportáže; do roku 1989 byly hlavně ze „spřátelených“ socialistických zemí, dnes už o nejrůznějších koutech zeměkoule. Na závěr je divákům kladena jednoduchá otázka spojená s některou z předchozích částí pořadu. Ti, kdo správně odpovědí a mají štěstí, mohou získat drobnou výhru – knihu Objektiv a předplatné některého z cestopisných časopisů. Moderátoři pořadu se střídají: v sudých týdnech jej komentuje Pavel Polák, v lichých ve slovenštině Aneta Kubalová, rodačka z východního Slovenska. Její slovenština je většinou diváků pozitivně přijímána. Na přelomu století byla Aneta zpravodajkou České televize na Slovensku. Její manžel Michal je zahraničním redaktorem, působil v různých žhavých místech jako Afghánistán, Kosovo nebo Irák. Už jako manželé strávili pracovní několik let v USA. Mají čtyři děti. Mezi místy uváděnými v Objektivu bývají i zajímavá místa ze Slovenska.

TOULAVÁ KAMERA

Dalším pozoruhodným pořadem, vysílaným rovněž v neděli dopoledne, je Toulavá kamera s moderátory Ivetou Toušlovou a Josefem Maršálem. Autory původního nápadu na pořad o nejrůznějších zajímavostech Česka i o některých méně známých profesích a nadaných lidech byli právě Iveta a Jiří Janeček, pozdější ředitel ČT. Nedávno slavil pořad dvacet let existence. Je jedním z nejsledovanějších; i lidé, kteří si o sobě myslí, že znají svou vlast dobře, vždy najdou reportáž o něčem dosud nepoznaném. Také

v tomto pořadu na závěr zazní jednoduchá otázka pro pozorné posluchače. Po zaslání SMS s odpovědí lze vyhrát batoh s logem pořadu a poslední díl knihy, uspořádané z předchozích reportáží pořadu. Dílů knihy Toulavá kamera vyšlo už osmatřicet a lze je koupit v každém knihkupectví. Za dobu existence vysílala „Toulavka“, jak ji familiárně nazývají, už 6 000 reportáží, jejichž sledování by zabralo 500 hodin. Sledovanost je mimořádně vysoká – průměrně 560 000 diváků; jeden díl překročil milion.

KDE DOMOV MŮJ

Vědomostní soutěž Kde domov můj, vysílaná vpodvečer od pondělí do pátku, má také stálý okruh těch, kdo ji sledují. Původně byla zaměřena na otázky z Čech, Moravy a Slezska a později rozšířena na celou Evropu. Zábavnou formou se lze poučit o mnoha údajích z historie, místopisu i řady dalších oblastí života. Šťastnou volbou byl výběr moderátora – od počátku je jím Aleš Háma, všestranný a oblíbený herec. Pořad se vysílá už od roku 2016, soutěží mezi sebou tři osoby ve třech kolech, postupně vždy jeden vypadne. Maximum otázek je dvacet pět, finalista si může zvolit, zda soutěž ukončí a odejde s vyhranou sumou, nebo se zúčastní doplňkového kola Dvakrát víc nebo nic. Pak má na výběr otázku buď z Česka, nebo z Evropy. Odpoví-li správně, dostane dvojnásobek vyhrané částky, pokud nezná odpověď nebo se zmýlí, odejde s prázdnou. Mezi otázkami se často objevují i takové, které se týkají reality ze Slovenska nebo se ptají na význam některého slovenského slova.

VŠECHNOPÁRTY

Pravidelně už dvě desetiletí je vždy v pátek večer vysílán na 1. programu ČT pořad Všechnopárty. Hostitel Karel Šíp, jinak známý skladatel a publicista, si pokaždé zve postupně tři osoby z nejrůznějších oblastí života a nesmírně vtipně s nimi diskutuje, aniž by kohokoliv urážel nebo přiváděl do rozpaků. Pořad je natáčen v divadle Semafor a má svoje stálé návštěvníky i široký okruh televizních diváků. V posledním období ČT vysílá též programy, natočené v minulých letech. (pozn. redakce)

ZÁZRKY PŘÍRODY

A ještě o jednom hojně sledovaném programu ČT, vysílaném už patnáct let, je třeba se zmínit. Zpravidla v sobotu večer jsou na 1. programu zařazeny Základy přírody s moderátory Marošem Kramářem a Vladimírem Kořenem (první je v Česku i na Slovensku všeobecně znám, druhý je bývalý televizní publicista sféry vědy a životního prostředí, řadu let působil jako starosta Říčan a je rovněž všestrannou osobností). Hosty jsou vždy čtyři osobnosti převážně z hereckého či sportovního prostředí, hostitelé s nimi vtipně diskutují a kladou jim zapeklité otázky; odpovědi se hodnotí body a vítěz dostane symbolickou odměnu – stolní hru Základy přírody. Součástí každého dílu jsou odvážné akce, které předtím oba moderátoři absolvovali – třeba slaňování televizní věže nebo závody v různých disciplínách na vodě nebo na sněhu; přítomné publikum v sále i televizní diváci často trnou v obavách o zdraví obou. Ti ale berou každou situaci s humorem, který je nakažlivý. Je vidět, že i kritický divák si může mezi programy ČT najít něco zajímavého.

Text: Petr Kuněš, Foto: Česká televize

Kostol Mariacki



KATOVICE

mesto budúcnosti

Katovice s necelými 300 tisícmi obyvateľmi síce nepatria k najväčším poľským mestám, napriek tomu by sa vďaka takmer 2 miliónovej konurbácii okolitých miest mohli v budúcnosti stať metropolou väčšou ako hlavné mesto Varšava. V tomto modernom centre Horného Sliezska nenájdeme gotickú, renesančnú ani barokovú architektúru, ale aj tak tu narazíme na pamätihodnosti, ktoré stoja za videnie.

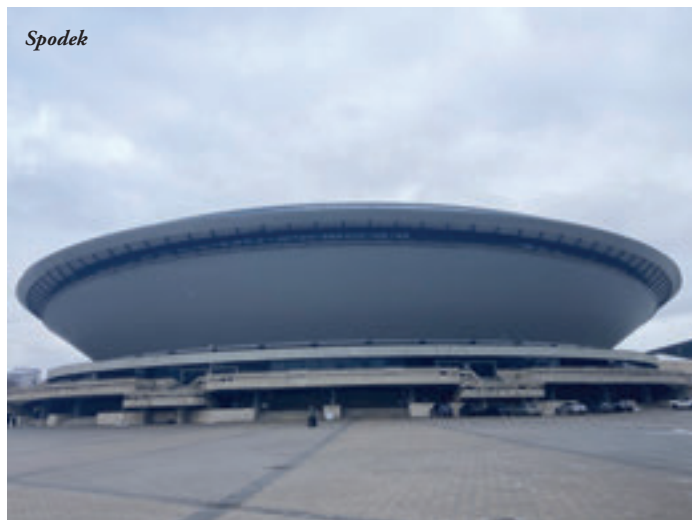
Život mesta sa odohráva najmä okolo Tržného námestia tzv. Rynku obklopeného historickými a modernými budovami s reštauráciami, kaviarňami a obchodmi. Konajú sa tu rôzne spoločenské a kultúrne akcie vrátane každoročného adventného trhu, ktorý je hojne navštevovaný miestnymi obyvateľmi, ale aj zahraničnými turistami. Trhy ponúkajú okrem stánkov s občerstvením a suvenírmi aj množstvo rôznych atrakcií pre deti, ako sú kolotoče, vláčik alebo ruské kolo. Hlavnou dominantou Tržného námestia je Sliezske divadlo Stanislawo Wispiańskiego. Vzniklo v roku 1907 ako nemecké mestské divadlo, v medzivojnovom období fungovalo ako poľské divadlo a v súčasnosti je najvýznamnejšou činohernou scénou v Sliezskej vojvodstve. Hrajú sa v ňom divadelné predstavenia nielen v poľskom, ale aj v sliezskej jazyku. Kúsok od Tržného námestia vo Varšavskej ulici sa nachádza ďalšia významná pamiatka Kostol Zmŕtvychvstania Pána. Táto monumentálna neorománska budova bola postavená v rokoch 1856 – 1858 ako vôbec prvý murovaný kostol v Katoviciach. Patrí Evanjelicko-augsburskej cirkvi a pojme až tristo ľudí. V období 2. svetovej vojny slúžil zvuk zvonov tohto kostola ako jeden z orientačných bodov na navigáciu vojska. Neďaleko kostola narazíme na budovu Sliezskej univerzity, ktorá bola založená v roku 1968 spojením Vysoké školy pedagogickej a miestnej pobočky Jagellonskej univerzity. V súčasnosti má osem fakúlt, ktoré navštevuje okolo 25 000 študentov. Súčasťou univerzity je aj Filmová škola Krysztofa Kiesłowského, pomenovaná po tomto legendárnom poľskom filmovom režisérovi. O kúsok ďalej na ulici Mariackej narazíme na rímskokatolícky Kostol nepoškvrneného počatia Panny Márie, ktorý miestni obyva-

Drevený kostol Sv. Archanjela Gabriela





Galéria moderného umenia BWA



Spodek

telia nazývajú skrátene Kostol Mariacki. Ide o neogotickú stavbu, postavenú v rokoch 1862 – 1870, podľa projektu nemeckého architekta Alexisa Langerera. Ale úplne najstarším kostolom v meste je drevený Kostol sv. Archanjela Gabriela, ktorý pochádza z roku 1510. Pôvodne stál v dedine Syrynia v južnom Sliezsku, ale v roku 1938 bol prenesený do katovického Parku Kościuszki a stal sa súčasťou pripravovaného skanzenu Múzea histórie Katovic. Koho zaujíma skôr modernejšia architektúra, môže sa presunúť pár zastávok električkou z Rynku smerom na sever k impozantnej multifunkčnej hale Spodek, pripomínajúcej mimozemský lietajúci tanier (UFO). Bola postavená v rokoch 1964 – 1971 a stala sa neodmysliteľnou súčasťou mesta. V hale sa celo-

ročne koná množstvo kultúrnych a športových akcií. V jej blízkosti sa nachádzajú ďalšie tri moderné objekty spojené s kultúrnym dianím tejto sliezskej metropole. Je to Galéria moderného umenia BWA postavená v roku 1949 v duchu typického socialistického modernizmu. Galéria predstavuje na dvoch poschodiach diela uznávaných, ale aj začínajúcich sliezkych umelcov, reprezentujúcich súčasné trendy vo výtvarnom umení. Ďalším objektom je monolitická akustická stavba budovy Národného symfonického orchestra Poľského rozhlasu. Moderná štvorposchodová budova, postavená v roku 2014 podľa projektu poľského architekta Aleksandra Nowackího, ukrýva vo svojom vnútri viac ako 400 miestností, vrátane koncertných sál, skúšobní, šatní, nahrávacie-

Sliezska univerzita





Budova Sliezskeho múzea

ho štúdia, jedálne a malého hotela. Autorom akustiky je japonský zvukový expert Yasuhisa Toyota, vďaka ktorému patrí katovická koncertná hala k jedným z najlepších v Európe. Za budovou symfonického orchestra je viditeľný už z diaľky nový komplex budov Sliezskeho múzea, umiestnený v areáli bývalej katovickkej bane. Vyhliadková veža bola prerobená z bývalej ťažobnej veže šachty Warszawa II. Baníctvo malo v tomto regióne všeobecne obrovskú tradíciu. Dôkazom je aj banícka kolónia Nikiszowiec, vzdialená od centra Katovic asi

pol hodinu cesty autobusom. Nájde tu jednu z najúchvatnejších ukážok baníckej architektúry zo začiatku minulého storočia. V tej dobe boli Katovice ešte súčasťou Nemecka a susedili priamo s cársym Ruskom. Celá oblasť Horného Sliezska prechádzala intenzívnou industrializáciou, a preto vznikla urgentná potreba rodiny baníkov a hutníkov niekde ubytovať. A tak vyrástla, z iniciatívy riaditeľa hutníckeho a baníckeho koncernu Georg von Giesche's Erben Antona Unthemanna, robotnícka štvrť pre 5 000 ľudí. Tvorí ju deväť blokov z pálených tehál tzv. familokov, postavených v roku 1908 berlínskymi architektmi Emilom a Georgom Zillmannom, ktoré obklopujú pseudobarokový Kostol sv. Anny. Byty v kolónii mali obvykle 63 metrov štvorcových a pozostávali z predsiene, dvoch izieb a kuchyne. Na každé dva byty pripadal jeden záchod, spoločná kúpeľňa a práčovňa. Uprostred každého bloku je dvor, kde obyvatelia chovali sliepky, kravy, kozy, králiky alebo prasatá. Atmosféra celej štvrte pripomína filmové ateliéry, a preto slúži veľmi často aj ako kulisy pre poľských a zahraničných filmových tvorcov. Návštevu kolónie možno zakončiť tradičným sliezkym obedom v miestnej reštaurácii alebo prehliadkou etnologickej expozície Múzea histórie Katovic v jednom z jej blokov. Či už návštevník zvolí jednu alebo druhú možnosť, bude z tejto atraktívnej lokality odchádzať spokojný.



Nikiszowiec

Text a foto: *Vladimír Dubeň*

Príloha časopisu Listy Slovákov a Čechov

Pavol Jozef Folkman

Autorky: Agáta Maliarová, Zuzana Zemanová
Gymnázium, Varšavská 1677/1, Žilina

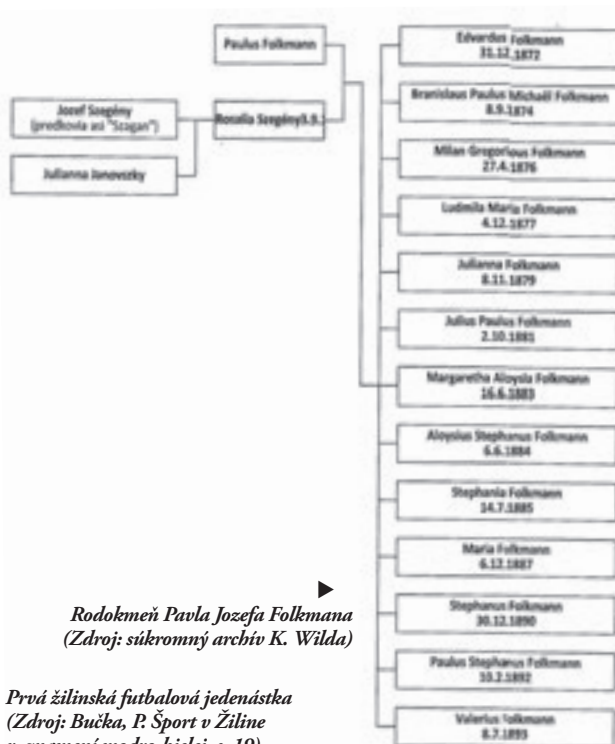
Žilina bola významným mestom už od stredoveku. Koncom 19. a na začiatku 20. storočia dochádza k rozvoju priemyslu, školstva, kultúry a športu. Zásľuhu na tom mali viaceré žilinské rodiny a osobnosti, ku ktorým patrili aj Pavol Jozef Folkman.

Narodenie Pavla Jozefa Folkmana sa datuje na 4. február roku 1892 v Žiline. Bol pokrstený o niekoľko dní neskôr, 10. februára 1892, v rímskokatolíckej farnosti Žilina menom Paulus Stephanus Folkman. Jeho rodičmi boli Pavol Folkman, žilinský hoteliér a Rosália Szeghényi a mal 12 súrodencov.

Detstvo Pavla bolo rozmanité. Vo svojom mladom veku bol veľmi aktívny a rozvíjal sa vo viacerých športoch či aktivitách. Bol skautom, bežkoval a v neposlednom rade sa venoval futbalu. Ten ho zaujímal natoľko, že vlastne aj s jeho menom sa spája zrod futbalu v Žiline. On aj jeho spolužiaci z reálky (Aladár Klein, Jozef Lipner, Eduard Ďurčanský, Štefan Mórivic, Karol Oberdorf, Jozef Mekoňa, Eduard Adamko, Marcel Gieger, Ernest Scheer a Leo Wertheimer) začali hrať podobnú hru už v roku 1905. Nemali to však ľahké a ešte pred založením futbalového spolku sa museli popasovať s otázkou, kde budú hrať. Najprv začali hrať na dnešnej Háľkovej uli-

ci, neskôr využívali priestory pri cintoríne. Napokon sa usadili na pozemku žilinskej tehelne, kde stojí aj súčasný štadión MŠK Žilina. V Žiline začal ožívať športový ruch, vytvorili sa prvé mužstvá a hrali sa prvé zápasy. Pavol Folkman bol taktiež, spolu so svojím bratom Štefanom, členom prvej žilinskej futbalovej jedenástky.

Pavol študoval v Žiline na Žilinskej štátnej reálnej škole („A Zsolnai Állami Foreáliskola“), ktorá sa nachádzala v budove františkánskeho gymnázia. Štúdium prebiehalo plne v maďarčine a žiaci mali



Rodokmeň Pavla Jozefa Folkmana
(Zdroj: súkromný archív K. Wülda)

Prvá žilinská futbalová jedenástka
(Zdroj: Bučka, P. Šport v Žiline
v znamení modro-bielej, s. 19)





Pavol Folkman v 1. svetovej vojne – so psom (Zdroj: súkromný archív K. Wilda)



Folkmanovský dom v Žiline (Zdroj: súkromný archív K. Wilda)



Anna a Pavol Folkmanovci (Zdroj: súkromný archív K. Wilda)

až pätnásť rôznych predmetov. Učili sa maďarčinu aj cudzie jazyky, venovali sa filozofii, kresbe, spevu, ale aj prírodným vedám, matematike a geometrii. Samozrejme bolo povinné náboženstvo, no hodnotili sa napríklad aj hodiny šermu. Vďaka výročným správam zo siedmeho a ôsmeho ročníka sa dozvedáme, že Pavol bol priemerným študentom. Mal tak jednotky, ako aj dvojky či trojky.

Takmer bezstarostnú mladosť v roku 1914 narušilo vypuknutie prvej svetovej vojny. Pavol Folkman bol, takisto ako mnoho ďalších mladých mužov, účastníkom vojny. Narukoval k delostreleckému pluku v Srbsku ako poručík rakúsko-uhorskej armády. Po skončení vojny bol nadporučikom delostrelectva v zálohe až do r. 1944. Vojnu šťastne prežil a po ukončení tohto konfliktu v roku 1918 zameriava sa aj na iné stránky života. Jednou z nich bola jeho láska Hilda Pötschová, s ktorou sa vzali po vojne. Uvádza sa to vo vložke č. 1845 z pozemkovej knihy Žilina, kde sa v časti B píše o kúpe pozemku Pavlom Folkmanom spolu s jeho ženou Hildou Pötschovou. Ich spoločný príbeh bol však pomerne krátky. Onedlho bol nahradený čisto novým vzťahom, a to s Annou Wildovou (rodenou Stančíkovou). Anna Wildová sa s Karolom Wildom rozviedla 20. augusta 1942 a krátko nato 30. septembra 1942 sa zosobášila s P. J. Folkmanom. V čase svadby mala Anna už dvoch synov, Karola a Františka Jozefa, zo svojho predošlého manželstva s Karolom Wildom. Bratia Karol Wild a František Wild neboli osvojení pánom Pavlom J. Folkmanom. Žili so svojou matkou v jeho domácnosti v dome pri dnešnom Mariánskom námestí, doteraz nazývaného Folkmanovský dom. Pavol ich oboch ale prijal s dobrým a láskavým srdcom do rodiny a vychovával ich ako svojich vlastných synov.

V medzivojnovom období sa Pavol Folkman začal venovať tomu, čím sa najviac preslávil. V júni roku 1925 architekt Stanislav Bresciani, rodák z Kuneradu, ktorý pôsobil v Piešťanoch, na žiadosť Pavla Folkmana navrhol projekt budovy reštaurácie, ktorá mala byť postavená v nezabývanej časti Žiliny, v lese Chrást, pri pútnickej ceste do Višňového. V júli si Pavol podal žiadosť o stavebné povolenie a dostal ho už o neuveriteľné tri dni. A tak už v máji 1926 mohli občania obdivovať jedinečnú stavbu, postavenú firmou žilinského architekta Karola Lampela. Pohostinstvo bolo v roku 1926 zapísané do Okresného živnostenského spoločenstva pod názvom „Paľova búda lesná reštaurácia“ a aj napriek tomu, že dnes už sa tu reštaurácia nenachádza, stavba je stále medzi ľuďmi známa ako Paľova búda. Dokonca aj cesta vedúca k pohostinstvu Pavla zmenila názov – kedysi ulica *Pod Bôrikom* sa premenovala na *K Paľovej búde*. V súčasnosti ide o ulicu *Univerzitná*.

Celkom podivničená poschodová drevená stavba v secesnom slohu inšpirovaná švajčiarskym štýlom na prvý pohľad zaujme najmä



Plány Paľovej búdy (Zdroj: súkromný archív P. Štanského)



◀ *Palova búda (Zdroj: súkromný archív P. Štanského)*



◆ *Návštevníci Palovej budy (Zdroj: súkromný archív P. Štanského)*



◆ *Folkman s deťmi Františkom a Karolom a s pestúňkou (Zdroj: súkromný archív K. Wilda)*

svojimi dvoma vežičkami či krásnymi drevenými okenicami. Vnútri sa nachádzala jedáleň s kaviarňou a výčap, ale aj tri obytné miestnosti a podkrovie, kde sa mohli hostia ubytovať. Voľné chvíle si mohli návštevníci užívať tiež na priestrannej terase na poschodí či hraním kolkov. Okrem ubytovania a pohostenia výletníkov sa tu tiež konali aj rôzne zábavy a stretnutia.

Aj napriek tomu, že v čase otvorenia bol podnik medzi občanmi obľúbený a nemal problém s nedostatkom návštevníkov, netrvalo to večne. V tridsiatych rokoch začala reštaurácia postupne strácať svoju niekdajšiu slávu. Prestal ju navštevovať dostatok ľudí na to, aby Folkmanovi stále prinášala zisk, a tak sa rozhodol tieto objekty predať. Pretože záujemcov bolo málo a cena nízka, rozhodol sa v roku 1938 Paľovu búdu darovať Kongregácii sestier sv. Cyrila a Metoda, ktoré tu zriadili ústav pre starostlivosť o mentálne postihnuté deti. Sestry tu pôsobili až do roku 1950, keď boli v rámci Akcie R likvidované ženské rehole v komunistickom Československu. Následne tu rezort zdravotníctva vytvoril sociálny ústav pre mentálne postihnutých, kde od r. 1957 pôsobili sestry sv. Františka z Assisi. V roku 1980 budova pripadla Vysoké škole dopravy a spojov, ktorá urobila nevyhnutné opravy. Po roku 1990 sa Paľova búda na šesť rokov vrátila k pôvodnej funkcii – začala tu fungovať študentská kaviareň a pohostinstvo. Po nežnej revolúcii Kongregácia sestier sv. Cyrila a Metoda obnovila svoju činnosť a v roku 1996 im bola v rámci reštitúcií Paľova búda vrátená. Od roku 1998 až do súčasnosti v budove pôsobí Univerzitné pastoračné centrum pri Žilinskej univerzite, ktoré ju dostalo od sestier do dlhodobého prenájmu za cenu opravy. Na rekonštrukcii sa podieľali veriaci učitelia a študenti, ale aj ostatní Žilinčania, ktorí chceli pomôcť zachovať čaro Paľovej budy.

Záujem o podnikanie má u Pavla Folkmana počiatky oveľa skôr, ako stála Paľova búda. Spolu s dvanástimi súrodencami ho rodičia Pavol Folkman a Rosalia Folkmanová, rodená Szeghényi, vychovávali vo Folkmanovskom dome, kde sa Pavlov otec venoval aj hotelierskej činnosti. Tento známy žilinský meštiansky dom stojí pri dnešnom Mariánskom námestí na rohu ulíc Bottova a Radničná už od šestnásteho storočia. Na prvý pohľad zaujme svojou medenou vežičkou, na vrchole ktorej je medená zástavka s dátumom jedného z najväčších požiarov v Žiline 11. augusta 1886. Dom vlastnili od jeho postavenia rôzne osobnosti, ale jedným z najvýznamnejších vlastníkov bol určite Pavol Folkman starší, ktorý ho kúpil v roku 1881. Práve vďaka nemu je dom medzi Žilinčanmi známy ako Folkmanovský dom.

Na poschodí domu zriadil Pavol Folkman mladší vychýrený UHU bar, ktorý bol veľmi známy medzi všetkými obyvateľmi Žiliny aj jej okolia. V tejto sále o veľkosti 100 metrov štvorcových vystúpila dokonca aj svetoznáma tanečnica a speváčka Josephine Baker. Prízemná časť domu bola rozdelená na dve časti – prednú reštauráciu



Nálepký (Zdroj: súkromný archív P. Štanského)



Pavol Folkman
(Zdroj: súkromný archív P. Štanského)



Osvedčenie o politickej spôsobilosti
(Zdroj: Jánošíková, M. História Palovej budy, s. 37)



Hrob Pavla a Anny Folkmanovcov (Zdroj: Súkromný archív K. Wilda)

a zadnú kaviareň, ktoré boli navzájom oddelené iba lietacími dverami. Zvyšné miestnosti boli využívané najmä ako obytné priestory, či už pre samotného Pavla, alebo pre iných hostí. V týchto izbách boli ubytovávaní ľudia rôznych národností, štátnych príslušností a náboženského presvedčenia. Napríklad v roku 1938 v hostinci bývalo trinásť osôb vrátane Pavla Folkmana. Z týchto ľudí bolo 11 osôb slovenskej národnosti a 2 českej národnosti. Čo sa vierovyznania týka, tak veľkú prevahu malo medzi nimi rímskokatolícke náboženstvo, ale našla sa aj osoba s evanjelickým vierovyznaním. Avšak najznámejšou osobnosťou, ktorá bola ubytovaná vo Folkmanovskom hoteli, bol vtedajší minister s plnou mocou pre správu Slovenska, MUDr. Vavro Šrobár. On aj jeho spolupracovníci dňa 12. decembra 1918 pricestovali do Žiliny, pričom do hotela ich kvôli nepríjemnému počasiu urýchlene sprevádzal JUDr. Ján Brežný.

Keď Pavol Folkman starší zomrel, reštaurácia a celý dom boli prepísané na jeho manželku Rosáliu Folkmanovú, ktorá viedla túto koncesnú živnosť od roku 1926 až do 20. novembra 1936. Od 3. 7. 1937 až do 1. 1. 1940 bola však koncesia živnosti pozastavená. Od roku 1940 až do konca 2. svetovej vojny bol Pavol Folkman hostinským. Nikdy nebol členom HSES, Hlinkovej gardy, Deutsche Partei ani inej organizácie. Po druhej svetovej vojne nastali zmeny v správcovstve reštaurácie, pretože Okresným národným výborom v Žiline bol 6. augusta 1945 vymenovaný národný správca reštaurácie. Prevádzkovanie podniku stále vykonával Pavol Folkman, ale jeho správou bol poverený Ján Matejka, pretože Pavlovi Folkmanovi neudelil Okresný národný výbor v Žiline osvedčenie o národnej, štátnej a ľudovodemokratickej spoľahlivosti. Folkman sa proti tomu odvolal a po prešetrení jeho dôvodov mu bolo osvedčenie udelené. V tom istom roku, 28. augusta 1946, bolo národné správcovstvo zrušené a svoju živnosť opäť spravoval Pavol Folkman.

V prvej polovici päťdesiatych rokov sa situácia skomplikovala, vzhľadom na to, že po politickej kríze na Slovensku v roku

1947 a pražskom februárovom prevrate v roku 1948 sa k moci v Československu dostala komunistická strana. Dňa 29. marca 1947 bola Pavlovi zrušená koncesná živnosť na Bottovej ulici, ale mal dovolené v dome bývať. Wildovcom sa nakoniec podarilo odkúpiť všetky spoluvlastnícke podiely na dome od súrodencov Folkmanových. Po Folkmanovcoch sa teda dom na Bottovej ulici dostal do vlastníctva rodiny Karola Wilda. Netrvalo to ale dlho. Jednotný národný výbor vydal 20. novembra 1951 exekučný príkaz č. V/2-460-B-5/1951 na Folkmanovský dom, na základe ktorého mal byť dom zabratý a jeho obyvatelia ho mali opustiť do ôsmich dní. Príkaz bol dodržaný 28. novembra 1951 o ôsmej hodine ránej, kedy Jednotný národný výbor prevzal dom na Bottovej ulici do držby. Folkmanovci dostali príkaz na presťahovanie sa do tzv. „Jurgovho domu“, čo bol jednoizbový byt v obci Čierne pri Čadci. Keď však zistili, že byt sa nachádza na nadzemnom podlaží a sú tam veľmi nízke stropy, pri ktorých by musel Pavol chodiť so sklonenou hlavou, rázne odmietli sťahovanie. Podobne však Jednotný národný výbor narábal aj s inými občanmi. Jednou z ďalších obetí exekúcie majetku bola aj Kamila Tvrdá, rodená Kurhajcová (sesternica Pavla Folkmana mladšieho) so svojím manželom Dr. Vojtechom Tvrdom (bývalým primátorom Žiliny). Manželia Tvrdí sa museli vysťahovať zo svojho domu na Hurbanovej ulici do Beckova. Preto keď sa dozvedeli, že Folkmanovi s rodinou nevyhovoval byt pri Čadci, rozhodli sa zakročiť. Zistili, že vedľa ich nového príbytku v Beckove je voľný byt, kde by sa mohli nastahovať. Oznámili im to hneď na druhý deň. Folkmanovci sa tam hneď presťahovali, keďže tento byt mal lepšie podmienky, aj keď sa skladal len z jednej izby, v ktorej žili piati, a malej kuchyne. Pobyť v Beckove, prílišné fajčenie, ale aj predošlé udalosti mali však veľmi zlý dopad na zdravie Pavla Folkmana. Pavol nakoniec dostal rakovinu pľúc, z čoho sa vyklul aj terminálny zápal pľúc, ktorý však už u neho nebol zlúčiteľný so životom. Pri posteli umierajúceho Pavla J. Folkmana prezradila pani Folkmanová svojmu synovi Františkovi Wildovi, že toto je jeho skutočný otec. Dňa 7. decembra 1952 Pavol skončil svoju pozemskú púť. Pochovaný je so svojou manželkou Annou Wildovou a Karolom Wildom na žilinskom cintoríne.

Vo Folkmanovom dome žije František Jozef Wild.

Srbské tradície očami pamätníčky

Prvé miesto na Pražskej medzinárodnej konferencii slovenských a českých stredoškôľakov 2024 Proměny tradic národnostních menšin v ČR a SR. K 35. výročí 17. listopadu 1989 v kategórii žiakov do 15 rokov získala práca Niny Holeštiakovej a Ziny Marunovej Srbské tradície očami pamätníčky z Gymnázia Varšavská cesta Žilina. Predkladáme ju v skrátenej verzii. Celý text je na www.klubsk.net.

1 HISTORICKÉ SÚVISLOSTI

Srbsko je pravoslávna a ortodoxná krajina, čo znamená, že veľkú úlohu v nej zohráva náboženstvo. Prirodzene vplýva na bežný život obyvateľov, ako aj na zvyky a tradície, ktoré majú častokrát práve náboženský charakter. Bohužiaľ, tieto zvyky a obyčaje boli v niektorých obdobiach srbských dejín potláčané, hlavne kvôli politickým teóriám, ktoré zakazovali náboženstvo a rovnako aj tradície s nimi spojené. V minulosti Srbsko patrilo k Juhoslávii, ktorú, ako aj mnoho iných štátov, zasiahli totalitné režimy.

Na toto obdobie si spomína naša pamätníčka a zároveň naša pani učiteľka Mgr. Milijana Mišová, ktorá prežila svoje detstvo a dospievanie na území Srbska, teda vo vtedajšej Juhoslávii, na juhu Srbska. Momentálne žije na Slovensku a zreteľne vníma kultúrne rozdiely medzi obojma krajinami. O ich rozdieloch a o tom, ako boli srbské zvyky ovplyvňované politickými režimami, nám porozprávala v rozhovore, ktorý je hlavným zdrojom tejto práce.

Na území Juhoslávie vládol špecifický druh totalitného socialistického režimu, takzvaný juhoslovanský socializmus, ktorý sa odlišoval od modelu, ktorý sme mali vo vtedajšej ČSSR. Vo vtedajšej Juhoslávii bolo napríklad čiastočne povolené súkromné vlatníctvo a slobodné cestovanie do západnej cudziny. Navyše sa Juhoslávia snažila byť lídrom hnutia krajín nezúčastnených, čo znamená, že viedla nezávislú zahraničnú politiku a nebola úplne na strane východu, ani západu. Na druhej strane tu prevládala, ako vo všetkých totalitných režimoch, vláda jednej strany.

Josip Broz Tito sa narodil v chorvátskom Chumrovci, jeho otec bol Chorvát a matka Slovinka. Prečo je ale dôležitý? Tito bol jeden z mála politikov, ktorí boli vítaní aj na východe, aj na západe. Bol milovaný aj nenávidený, volali ho krvavý pes, založil hnutie nezúčastnených, spá-

ja sa s ním socialistická politická filozofia titoizmus, ale hlavne, od roku 1945 bol premiérom a od roku 1953 až do jeho smrti v roku 1980 bol prezidentom Juhoslávie, čiže bol na jej čele po druhej svetovej vojne a počas studenej vojny. Pre túto prácu je dôležitý preto, lebo to bol socialistický vodca, za ktorého vlády boli obmedzované náboženské sviatky, ako napríklad Vianoce. Až po jeho smrti sa tieto sviatky postupne mohli znovu začať slobodne oslavovať.

Nehovoriac, že približne 500 rokov prevažná časť Srbska bola pod nadvládou moslimskej Osmanskej ríše. Rovnako ako počas socializmu, tak aj počas tohto obdobia, bola Srbom odobratá náboženská sloboda. Už vtedy sa nemohli voľne hlásiť k svojmu náboženstvu, a preto nemohli ani slobodne oslavovať náboženské sviatky. Obdobie osmanskej nadvlády aj socialistickej totality významne poznačilo srbské dejiny a rovnako aj ich kultúru.

Na zvyky a tradície, sláviace sa v Srbsku, nepochybne vplývajú aj národy a národnostné menšiny, ktoré v Srbsku žijú.

Srbi tvoria približne 80 percent srbskej populácie. Ďalšími početnými etnickými skupinami v Srbsku sú Maďari, Chorváti, Rumuni, Slováci, ktorí tvoria viac ako 1 percento obyvateľstva Srbska, či Bulhari. Je na každej z týchto národností, či budú sláviť srbské tradície, alebo tradície svojej rodnej krajiny. Ľudia, ktorí žijú v Srbsku dlhšie obdobie, väčšinou zvyknú sláviť srbské sviatky, avšak niekedy si tradície prispôbujú podľa toho, ako ich boli zvyknutí sláviť doma.

Po smrti Josipa Broz Tita v roku 1980 začal začiatok konca Juhoslávie. Aj keď mal v čase smrti už úctyhodných 88 rokov, pre niektorých ľudí bola jeho smrť šokom. Okrem ekonomických problémov Juhoslávie bol ďalší v tom, že ju tvorilo veľa krajín, čo znamenalo veľkú etnickú a náboženskú rôznorodosť obyvateľstva a vzniklo „etnické napätie“. Dalo

by sa povedať, že kým Tito vládol, držal Juhoslávii pokope, keďže kládol dôraz na to, aké je bratstvo medzi krajinami Juhoslávie dôležité a musia držať spolu. Preto jeho smrť čiastočne prispela k postupnému rozpadu Juhoslávie, ktorý nasledoval.

Titova smrť ďalej spôsobila postupný pád socializmu v Juhoslávii, ktorý podporila vlna celosvetového úpadku komunizmu. Tento prevrat znamenal obnovenie niektorých náboženských sviatkov.

2 VIANOCE

V súlade s pravoslávny náboženstvom sa Vianoce v Srbsku slávia a stále slávia 6. a 7. januára (6. 1. je štedrá večera). V Srbsku (Juhoslávii) prevládala socializmus (titoizmus). Komunisti sa snažili presadiť ateizmus, a preto potláčali náboženské tradície. No mnohí Srbi si aj napriek tomu chceli zachovať svoje vianočné zvyky. Rodina pani Mišovej patrí tiež medzi tých, ktorí s hrdosťou udržiavajú svoje srbské vianočné tradície, avšak nebolo to vždy



také jednoduché. Podľa našej pamätníčky sa Vianoce pred rokom 1989 rozdeľujú na dve obdobia:

Vianoce do roku 1980 a Vianoce 1980 – 1989.

2.1 Vianoce do roku 1980

Po druhej svetovej vojne, v roku 1945, sa stala Juhoslávia socialistickým štátom. Tito však odmietal byť pod kontrolou Sovietskeho zväzu, a to ho priviedlo do konfliktu so Stalinom. V roku 1948 došlo k nehode medzi Juhosláviou a Sovietskym zväzom, a to viedlo ku vzniku tzv. titoizmu.

Titoizmus mal k náboženstvu podobný postoj ako iné komunistické režimy, avšak trochu miernejší, na rozdiel od Sovietskeho zväzu mohla cirkev v istých veciach fungovať, no s viacerými obmedzeniami. Občania mohli oficiálne oslavovať náboženské sviatky, ale štát bol za to, aby sa sviatky ako Vianoce a Veľká noc oslavovali súkromne, a skôr presadzoval sviatky ako Nový rok či Medzinárodný deň žien, keďže mali socialistický charakter.

Naša pamätníčka sa narodila v roku 1975 a teda v tomto období bola ešte veľmi malá, preto nám vnímanie tohto obdobia opísala očami svojej mamy. Vianoce oficiálne zakázané neboli, ale keďže bol socializmus presadzovaný ako náhrada náboženských hodnôt, ľudia sa báli Vianoce oslavovať.

Ani v rodine pani Mišovej, ktorej starý otec bol členom komunistickej strany Juhoslávie, sa Vianoce neoslavovali. Členovia komunistickej strany Juhoslávie nemali oslavovať Vianoce a ani iné náboženské sviatky, keďže komunizmus presadzoval ateizmus. Pretože stará mama

pani Mišovej nemohla verejne dávať naja-vo, že oslavujú Vianoce, vždy 6. januára napiekla „náhodou“ koláč a ten dala deťom. Vedeli, že sú Vianoce, ale nič sa nedialo a vôbec to neriešili.

2.2 Vianoce 1980 – 1989

V roku 1980 zomrel J. B. Tito. Bez Tita však začala komunistická ideológia strácať svoj vplyv. Smrť Tita v Juhoslávii zmenila mnoho vecí, teda aj postoj k náboženstvu a sláveniu náboženských sviatkov. A to spôsobilo, že sa Vianoce začali vracť späť.

Deti v Srbsku navštevuje v predvianočnom období Dedo Mráz. A preto bolo zvykom, že na pracoviskách sa vždy niekto prezliekol za Deda Mráza a robil program pre deti.

Vianoce sa v Srbsku oslavujú inak. Síce podobne ako u nás aj tam majú predvianočný pôst, avšak je trochu iný. Vianočný pôst (Božíci post) trvá 40 dní a trvá od 28. novembra do polnoci 6. januára. Tento pôst je dôležitou súčasťou pravoslávnej tradície a duchovnej prípravy na príchod Vianoc. Počas pôstu sa vyhýbajú jedlám živočíšneho pôvodu, ako sú mäso, vajcia, mliečne výrobky a i. Zároveň sa veriaci počas tohto pôstu snažia o duchovné očistenie, teda pomáhajú blízky a viac sa venujú modleniu.

V Srbsku je tradičným symbolom pravoslávnych Vianoc dubová vetvička (badnjak). Symbolizuje prosperitu, zdravie a požehnanie pre celú rodinu. Na Štedrý deň teda vždy ide hlava rodiny, u pani Mišovej to bol starý otec, do lesa a odreže dubovú vetvičku, ktorú prinesie do domu. Mama alebo stará mama hádzali orechy a cukríky do rohov

izieb a deti ich potom zbierali ako kuriatka. V tejto tradícii orechy symbolizujú úrodu a pevné zdravie a cukríky sladký život, prosperitu a radosť pre členov rodiny.

Vianoce sú pre Srbov nielen oslava narodenia Krista, ale aj oslava rodinného puta. Aj v rodine našej pamätníčky boli vychovávaní v tom, že Vianoce sú o rodine a o tom, že majú byť spolu. Dary sa na Vianoce vôbec nedávali, skôr sa dávali na Nový rok alebo ich prinášal Dedo Mráz.

Keďže sa ešte na Štedrý deň drží pôst, je aj pôstna večera. V rodine pani Mišovej bol taký zvyk, že sa polievka nerobila, ale mali zemiakový šalát, tvorený: zemiakmi, cibuľou, octom, korením a soľou, ku zemiakovému šalátu sa podávala ryba – pečená alebo vyprážaná (v kukuričnej múke) a ešte mali zapечenú fazuľu a plnené sušené papriky so zeleninou a orechmi. Upiekol sa aj chlieb, nazývaný česnica, do ktorého sa vložila minca. Ešte pred štedrou večerou, keď už boli všetci členovia rodiny pri stole, sa postavili, všetci chytili naraz chlieb a začali ním točiť. Potom sa povedalo „stop“, a každý si odlomil kúsok z chleba. Ten, kto v kúsku chleba našiel mincu, mal podľa tradície šťastný a bohatý rok.

Celá štedrá večera sa jedáva len lyžicou. Tento zvyk môže byť chápaný ako prejav pokory a úcty k duchovným hodnotám Vianoc, ale taktiež aj podporuje atmosféru rodinnej pohody a spoločného stolovania. Taktiež po dojedaní večere ostáva všetko na stole a až po polnoci sa to môže odniesť.

Po odbííí polnoci na 7. januára sa končí pôst. Vo väčšine rodín mali doma pripravené pečené prasa, ktoré potom po pol-



noci podávali. Podávali sa však aj rôzne odložené koláče, upečené z vajec.

Opýtali sme sa aj, aké boli prvé „poriadne“ Vianoce pani Mišovej. Bolo to v roku 1980. Naša pamätníčka má veľkú rodinu, takmer po celom Srbsku, a tak sa všetci stretli u strýka v Belehrade. Celú noc tancovali, pili a jedli. Každý dával deťom peniaze. A všetci sa tešili z prítomnosti celej rodiny, pretože to bolo pre nich to hlavné na Vianociach.

2.3 Vianoce po roku 1989

Po roku 1989 v Juhoslávii, keď padol totalitný režim, sa začali náboženske sviatky vracat' naspäť do povedomia, teda aj Vianoce. V Srbsku sa Vianoce naďalej slávia podľa pravoslávnych tradícií. Pani Mišová sa však pred viac ako 20 rokmi presťahovala na Slovensko, a tak sme sa na to pozreli jej očami, očami Srbky, ktorá žije na Slovensku už dlhé roky.

Naša pamätníčka si veľmi potrpí na tradičné srbské zvyky, preto ani pri Vianociach nerobila kompromisy. Na Slovensku sa Vianoce slávia 24. decembra a súvisia s nimi aj trochu iné tradície ako s tými srbskými Vianocami. Preto naša pamätníčka slávi Vianoce dvakrát – 24. decembra a 7. januára. Sama sa však vyjadřila, že sú jej bližšie Vianoce 7. januára, a preto si Vianoce v decembri nevedela poriadne nikdy užiť. Keďže má deti, začala aj ona s nakupovaním darčiekov na Vianoce. Prevažne však dary dáva na Vianoce v decembri a v januári dáva skôr také drobnosti. Stále sa však snaží uchovať tú rodinnú atmosféru, ktorá je typická práve pre Vianoce.

Jedlo sa nezmenilo. Pani Mišová sa priznala, že pôst síce nedodržiava, ale keby žila v Srbsku, tak by ho dodržiavala. Štedrá večera býva naďalej pôstna. Zapečená fazuľa, šalát, ryby či plnené papriky nesmú chýbať na vianočnom stole našej pamätníčky. Na vianočnom stole má svoje miesto aj česnica, domáci chlieb s mincou vo vnútri, s ktorým súvisí vyššie popísaná veľmi pekná tradícia. Ten, kto mincu nájde, bude mať šťastie.

Celkovo dochádza ku kombinácii slovenských a srbských vianočných zvykov, avšak prevládajú, samozrejme, srbské zvyky.

3 NOVÝ ROK

Nový rok je v Srbsku významným sviatkom, oslavujú ho všetky generácie. Pre Srbov je skvelou príležitosťou, kedy sa môžu stretnúť s rodinou a priateľmi.



Príchod Nového roku sprevádza tradícia prípitkov, osláv a vzájomných želaní do nového roku.

3.1 Nový rok do roku 1989

Nový rok bol v Juhoslávii jeden z najväčších sviatkov. Štát aktívne podporoval oslavy Nového roka, keďže to nebol nábožensky sviatok ale skôr socialistický, teda zodpovedal socialistickým ideálom. Pre Srbov bol tento sviatok skvelou príležitosťou si oddýchnuť a oslavovať, no hlavne sa stretnúť s rodinou a priateľmi. Nový rok bol sviatok, ktorý spájal všetkých občanov bez ohľadu na ich vierovyznanie.

Hlavné odlišenie osláv Nového roku v Juhoslávii od Československa bol v tom, že k ním chodil Dedo Mráz. V rodine pani Mišovej vždy dávali stromček pred Novým rokom tak, aby tam už na Nový rok bol. Keďže sa darčekom na Vianoce nedávali, dávali sa na Nový rok a nosil ich práve Dedo Mráz. Dedo Mráz bol ako Ježiško, avšak nemal náboženský základ, čo vyhovovalo socialistickej ideológii. Darčekom, ktoré sa dávali na Nový rok, mali symbolizovať pranie šťastia, zdravia, hojnosti do nového roka. Symbolizovali však aj nové začiatky, nádej a optimizmus

do nového roku. Zvyčajne sa darovali symbolické, radostné, ale aj praktické darčekom. Hlavnými obdarovanými boli deti, ale aj dospelí dostávali drobné dary. Každá rodina slávila Nový rok trochu inak, ale väčšinou sa slávil v kruhu najbližších s dobrou večerou alebo prípitkom a občerstvením. Bývali však aj verejné či firemné večierky. Verejné oslavy bývali hlavne vo väčších mestách. V Belehrade zvykli byť na hlavnom námestí silvestrovské oslavy v sprievode hudobných vystúpení.

Veľkú úlohu pri oslavách Nového roku v Juhoslávii mala aj televízia. Na Silvestra sa vysielali špeciálne programy, ako boli rozprávky pre deti, vystúpenia obľúbených spevákov, silvestrovské komédie a pod. Jeden z obľúbených programov bol aj Novogodišnji program (Novoročný program), ten prilákal k obrazovkám milióny divákov.

3.2. Nový rok po roku 1989

Po roku 1989 sa oslavy Nového roka v Srbsku trochu zmenili, no stále je pre ľudí veľmi významný a oslavuje sa vo veľkom. Po páde socializmu do Srbska prišiel komerčný vplyv, ktorý ovplyvnil aj oslavy Nového roka. Obchody ponúkajú sezónne zľavy, limitované ponuky, jedinečné ozdoby a podobne, čo trochu pozmenilo charakter týchto osláv. Tradičné rodiny stále dávajú darčekom na Nový rok. Väčšinou sa dávajú len drobné dary ako sladkosti, a to len v kruhu rodiny. V niektorých rodinách dary stále nosí Dedo Mráz, v iných ho nahradila západná verzia – Santa Claus. Moderné rodiny už dávajú dary skôr na Vianoce a Nový rok je pre nich skôr o oslavách a stretnutiach rodiny či priateľov. Podobne ako predtým aj teraz je Nový rok pre Srbov sviatok, ktorý je o čase s rodinou a priateľmi. Ľudia trávia Silvester skôr doma, alebo na menších súkromných večierkoch. Prípitky a novoročné želania sú neodmysliteľnou súčasťou tohto sviatku.

Televízia naďalej hrá dôležitú rolu pri oslave Nového roka. Býva špeciálny televízny program, ktorý zahŕňa hudobné a humoristické vystúpenia či scénky, ktoré si robia žarty z politických udalostí a pod. Tento program má za cieľ rozosmiať divákov, a tým ich povzbudiť do nového roka.

Tak ako pred rokom 1989, aj po tomto roku sa pokračovalo vo verejných oslavách. V mestách ako Belehrad, Niš, Novi Sad sa stále organizujú koncerty pod holým nebom, nesmú však chýbať ani ohňostroje, ktoré dotvárajú veľkolepú atmosféru k to-

muto sviatku. Pred rokom 1989, za socializmu, mali oslavy Nového roku kolektívny charakter, teda sa kládol dôraz na hodnoty celej spoločnosti. Aj novoročné želania boli mierené hlavne na spoločenský pokrok. Po roku 1989 sa oslavy nového roku stali niečím viac individuálnym a osobnejším. Pád socializmu a rozpad Juhoslávie viedli k zmene hodnôt, ľudia začali viac dbať na pohodu ich rodiny a na osobné šťastie. Aj novoročné želania sa zmenili, zamerali sa skôr na zdravie, úspech a osobné ciele jednotlivcov. Oslavy Nového roku v Srbsku sú kombináciou tradícií a moderného vplyvu.

4 VEĽKÁ NOC

Veľká noc, známa ako Vaskrs alebo Uskrs je jedným z najvýznamnejších sviatkov v Srbsku (Juhoslávii). Je to sviatok zmŕtvychvstania Ježiša Krista a sprevádza ho množstvo náboženských, rodinných a kultúrnych tradícií. Keďže sa Srbsko riadi juliánskym kalendárom, ľudia často slávia Veľkú noc v inom termíne než krajiny, ktoré sa riadia gregoriánskym kalendárom. V podstate je to sviatok životného začiatku, radosti, energie, žehnania či nádeje.

4.1 Veľká noc pred rokom 1989

V Juhoslávii bol k náboženským sviatkom počas socializmu postoj skôr negatívny, preto oslavovali ľudia Veľkú noc doma v súkromí.

Farbenie vajčiek patrilo a stále patrí k jedným z najdôležitejších zvykov veľkonočných osláv pre Srbov. Na rozdiel od nás, v Juhoslávii sa farbili normálne na tvrdo uvarené vajčká, nevyfukovali sa. Prvé vajčko sa zvyčajne farbilo na červeno. Nazývalo sa čuvarkuća, čo znamená strážca domu, teda malo ochraňovať rodinu. V rodinách bolo zvykom robiť veľa farebných vajčiek, 50 – 100 kusov. Veľa vajčiek sa robilo preto, lebo ľudia na Veľkú noc chodili po domoch (rodina, blízki, susedia) a rozdávali vajčká. Väčšinou sa dávali vajčká v počte ľudí v domácnosti + jedno vajčko. Naspäť zase dostali vajčká



od rodiny, ktorú navštívili. A takto si vymieňali farebné vajčká navzájom.

K tradičným veľkonočným hrám patrilo tucanje. Išlo o to, že každý si zobral vajčko a začali ich navzájom o seba búchať. To vajčko, ktoré vydržalo najdlhšie, sa považovalo za „vítazné“ a malo priniesť šťastie. Celkovo táto hra symbolizovala silu a odolnosť.

Aj s Veľkou nocou sa spájal pôst. Veľký pôst trvá 40 dní. Avšak po 40 dňoch nasledoval Strastný týždeň alebo Týždeň utrpenia, ktorý trval od Kvetnej nedele do Veľkej soboty (posledný týždeň pred Veľkou nocou). Tak ako pri vianočnom pô-

ste, nemohli sa jesť žiadne jedlá zo živočíšnych produktov. Ryby boli povolené, ale iba počas určitých dní pôstu – Zvestovanie Panny Márie a Kvetná nedeľa. Víno bolo tiež povolené len v určitých dňoch pôstu. Keďže bol v Juhoslávii v tom období socializmus, ľudia sa pôstili skôr diskretne a v súkromí.

Veľký piatok býval dňom smútku a pôstu. Ľudia ho prežívali v tichosti a ak to bolo možné, tak navštívili kostol. Na Veľkú sobotu sa už pripravovali na oslavy zmŕtvychvstania Krista, chystali jedlo či piekli tradičný chlieb.

4.2 Veľká noc po roku 1989

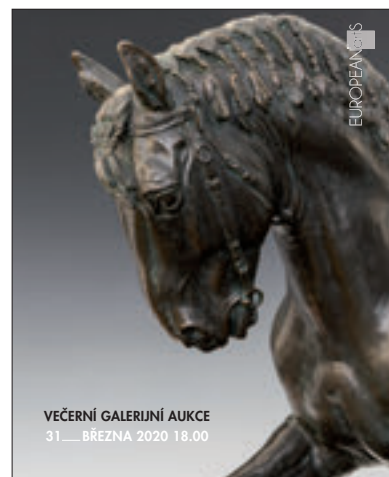
Po roku 1989 sa mohla Veľká noc sláviť otvorenejšie. Farebné vajčká a tradičná hra tucanje sú stále veľmi obľúbenou súčasťou Veľkej noci pre mnohých Srbov.

Naša pamätníčka sa však po tomto období presťahovala na Slovensko a už tu býva väčšinu svojho života, preto by sme sa zamerali na to, ako slávi Srbska Veľkú noc na Slovensku. Pani Mišová nemá rada naše tradičné slovenské veľkonočné tradície – šibačku a oblievačku. Nikdy sa jej to nepáčilo, a tak oslavuje Veľkú noc podľa svojich tradičných srbských veľkonočných zvykov. Aj ona robieva farebné vajčká, avšak v menšom počte, ako sa robilo kedysi, teda okolo 20 kusov. V ich rodine je však naďalej veľmi populárna hra tucanje.

Väčšina Srbov pokračuje v dodržiavaní svojich veľkonočných tradícií. Najväčšia zmena, ktorú môžeme vnímať v oslavovaní Veľkej noci po roku 1989, je otvorenosť. Za socializmu neboli náboženské sviatky podporované, preto ich ľudia neoslavovali alebo ich slávil len súkromne. Zatiaľ čo po roku 1989 sa naspäť vrátili náboženské sviatky, teda aj Veľká noc. Ľudia môžu verejne a otvorene oslavovať Veľkú noc, zdieľať radosť a sláviť srbské tradície. Momentálne sa v Srbsku bežne stretávame s veľkonočnými trhmi či rôznymi kultúrnymi akciami, ktoré by pred rokom 1989 nebolo možné usporiadať.

Naše studio tvoří nejen grafici, ale i DTP specialisté pro předtiskovou přípravu. Dáváme si záležet na kreativitě a nápadu, který je posléze vizualizován v našich grafických výstupech.

Nabízíme profesionalitu, spolehlivost, osobní přístup i rozumné ceny.





OTEVŘETE DVEŘE
NEJVYŠŠÍ CENĚ
ZA VAŠI NEMOVITOST

Odhad nemovitosti zdarma
Dědické řízení

+420 724 144 844

jana@janasmidovareality.cz

www.janasmidovareality.cz